อนุสรณ์

งานพระราชทานเพลิงศพ
พันตำรวจเอก ชวน โกศลนาวิน

เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม

วันเสาร์ที่ ๖ กันยายน ๒๕๑๒

คำนำ

เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ พ.ต.อ. ชวน โกศลนาวิน ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม คณะเจ้าภาพผู้เป็นภรรยา บุตร–ธิดา มีกุศลเจตนาจะพิมพ์หนังสือเรื่องธรรม สำหรับแจกเป็นที่ระลึกในงาน เพื่อเป็นธรรมบรรณาการอุทิศส่วนกุศลแก่สามีและบิดาผู้เป็นที่รักของตน ได้มาขอเรื่องที่ต้องการจากข้าพเจ้า จึงได้เลือกเรื่อง "มนุษยธรรม เทวธรรม และ พรหมธรรม" ให้จัดพิมพ์ขึ้นตามประสงค์ของเจ้าภาพ จึงขออนุโมทนากุศลเจตนาแก่คณะเจ้าภาพ มีคุณประเดิมและคุณธวัชชัย สุริยะโยธิน ซึ่งได้เป็นผู้ร่วมกันจัดพิมพ์ธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอันเป็นแดนเกิดแห่งสันติสุขของโลกเผยแผ่ให้แพร่หลายแก่เพื่อนมนุษย์ผู้รักธรรมและต้องการธรรมได้นำไปปฏิบัติให้สำเร็จประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ตนตามกำลังความสามารถของตน

ขอกุศลที่เกิดแต่ธรรมวิชาทานนี้ และบุญราศีทั้งปวง ที่ท่านเจ้าภาพได้บำเพ็ญอุทิศด้วยกุศลจิตทั้งปวง จะเป็นอุปถัมภกะปัจจัยอำนวยอิฏฐวิบากสมบัติมนุญผลอันเป็นที่เจริญใจแด่ พ.ต.อ. ชวน โกศลนาวิน โดยควรแก่คติวิสัยในสัมปรายภพทุกประการ เทอญ.

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ

วัดมกุฏกษัตริยาราม
วันที่ ๑๕ สิงหาคม ๒๕๑๒

คำอุทิศ

ความดีทั้งปวงของหนังสือนี้

ขอน้อมมอบอุทิศ

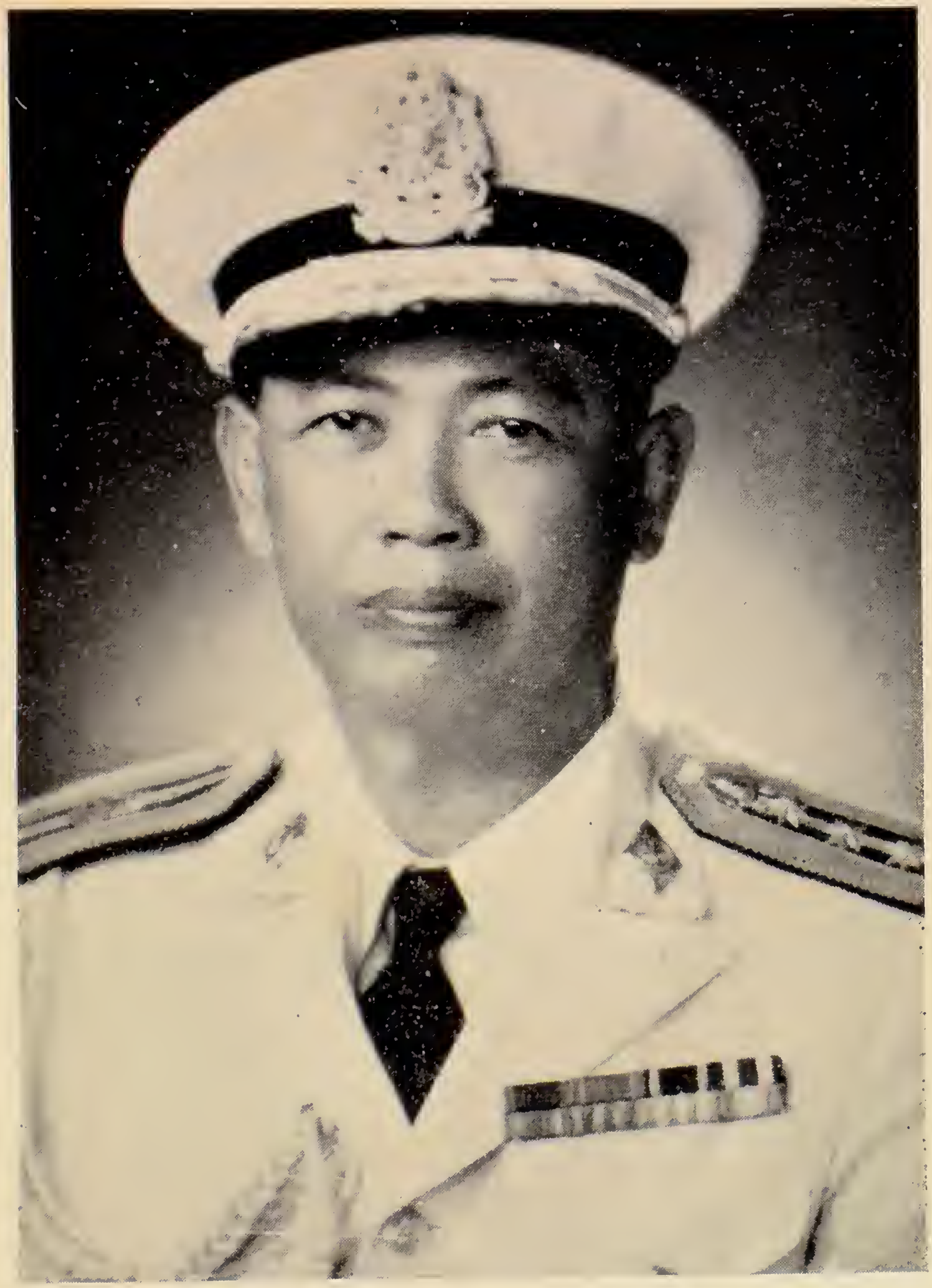
แด่

พ.ต.อ. ชวน โกศลนาวิน

คุณพ่อ ซึ่งเป็นที่เคารพรัก

อย่างสูงสุดยิ่งชีวิตของลูก

โดยสิ้นเชิง

พ.ต.อ. ชวน โกศลนาวิน

ชาตะ : ๔ เมษายน ๒๔๔๖

มตะ : ๑๕ เมษายน ๒๕๑๒

รวมอายุ ๖๖ ปี ๑๑ วัน

ประวัติ พันตำรวจเอก ชวน โกศลนาวิน

พ.ต.อ. ชวน โกศลนาวิน เกิดเมื่อวันที่ ๔ เม.ย. ๒๔๔๖ ที่จังหวัดพิษณุโลก เป็นบุตรคนที่สองของ ขุนโภคาสฤษดิ์พร (ช่วง แสงต่าย) และ ม.ล. จวง สุริยกุล ณ อยุธยา ได้ทำการสมรสกับ น.ส. ใจชื่น ณ นคร บุตรีของ นายหนูบัว ณ นคร และ น.ส. ช้อย มาลยานนท์ มีบุตรธิดาด้วยกัน ๕ คน และบุตรบุญธรรม ๑ คน คือ

๑. น.ส. ชวนศรี โกศลนาวิน สมรสกับ พ.ต.อ. กฤษณ์ วีระรัตน์

๒. น.ต. ธวัชชัย โกศลนาวิน ร.น. สมรสกับ น.ส. วาริน เชี่ยวเวช

๓. น.ส. ชวนพิศ โกศลนาวิน สมรสกับ พ.ต.อ. สุวัฒน์ รัตนไชย

๔. น.ส. ชวนชื่น โกศลนาวิน สมรสกับ ร.อ. สุจินต์ พหลโยธิน ร.น.

๕. น.ส. สินศิริ โกศลนาวิน

๖. นายธวัชชัย สุริยะโยธิน สมรสกับ น.ส. ประเดิม พันธุ์พัก

การศึกษา

เมื่ออายุพอสมควร เข้าศึกษาที่โรงเรียนประจำจังหวัดพิษณุโลก จนจบชั้นมัธยมปีที่ ๖ จึงสอบเข้า ร.ร. นายเรือ

๑ เม.ย. ๒๔๗๑ สำเร็จ ร.ร. นายเรือชั้นสูงสุดฝ่ายพรรคนาวิน

๑๕ พ.ค. ๒๔๗๒ สำเร็จการศึกษาการวิทยุโทรเลข, โทรศัพท์

๑ เม.ย. ๒๔๗๘ สำเร็จมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง

๑ เม.ย. ๒๔๘๑ สำเร็จโรงเรียนเสนาธิการทหารเรือ

ตำแหน่งราชการประจำและราชการพิเศษ

๑ เม.ย. ๒๔๗๑ เข้าสำรองราชการกรมเสนาธิการทหารเรือ และระหว่างรับราชการในกองทัพเรือ ได้โยกย้ายไปรับราชการในตำแหน่งต่าง ๆ มากมาย ทั้งในราชการทะเล, ราชการทัพ และราชการพิเศษ จนถึง พ.ศ. ๒๔๙๔ กรมตำรวจได้ขอตัวและโอนมาเพื่อดำเนินการก่อตั้งกองตำรวจน้ำ สำหรับการรับราชการในกองทัพเรือ มีลำดับการปฏิบัติราชการดังนี้

๑๕ เม.ย. ๒๔๗๒ รับพระราชทานยศว่าที่เรือตรี

๑ เม.ย. ๒๔๗๓ รับพระราชทานยศเรือตรี

๑ เม.ย. ๒๔๗๗ รับพระราชทานยศเรือโท

๒๐ ม.ค. ๒๔๗๙ ถึง ๖ ม.ค. ๒๔๘๐ เดินทางไปราชการรับเรือทุ่นระเบิด และเรือตอร์ปิโดใหญ่ที่ประเทศอิตาลี

๑ เม.ย. ๒๔๘๐ รับพระราชทานยศเรือเอก

๒๙ พ.ย. ๒๔๘๓ ถึง ๓๐ เม.ย. ๒๔๘๔ ไปราชการทัพกรณีพิพาทอินโดจีน ในตำแหน่ง ผบ. ร.ล. สุราษฎร์

๑๙ มิ.ย. ๒๔๘๔ รับพระราชทานยศนาวาตรี

๒๕ ม.ค. ๒๔๘๕ ถึง ๑ ก.พ. ๒๔๘๖ ไปราชการทัพกรณีฉุกเฉิน พ.ศ. ๒๔๘๔ ในตำแหน่ง ผบ. ร.ล. ปัตตานี

๑๐ ก.พ. ๒๔๘๖ ถึง ๒๓ ก.พ. ๒๔๘๗ ไปราชการทัพกรณีฉุกเฉิน พ.ศ. ๒๔๘๔ ในตำแหน่งต้นเรือ ร.ล. ศรีอยุธยา

๒๗ ก.พ. ๒๔๘๗ ถึง ๑ ม.ค. ๒๔๘๙ ไปราชการทัพกรณีฉุกเฉิน พ.ศ ๒๔๘๔ ในตำแหน่งประจำ บก. ทัพเรือประจำแผนก ทร. บก. ทหารสูงสุด และ สธ. ๓ กองทัพใหญ่

๑ ก.ค. ๒๔๘๗ รับพระราชทานยศนาวาโท

๒๖ มิ.ย. ๒๔๘๙ ถึง ๒๙ ก.ค. ๒๔๘๙ เดินทางไปราชการร่วมฉลองเอกราชของประเทศฟิลิปปินส์ ในตำแหน่ง ผบ. ร.ล. ศรีอยุธยา

๑ ม.ค. ๒๔๙๐ รับพระราชทานยศนาวาเอก

๒๘ ม.ค. ๒๔๙๐ ดำรงตำแหน่งอาจารย์ใหญ่พรรคนาวิน กอง ร.ร. นายเรือ

๗ พ.ย. ๒๔๙๐ รับตำแหน่งรักษาราชการ ผบ. กอง ร.ร. นายเรืออีกตำแหน่งหนึ่ง

๑ ส.ค. ๒๔๙๑ พ้นจากตำแหน่งรักษาราชการ ผบ. กอง ร.ร. นายเรือ

๑๒ มี.ค. ๒๔๙๔ ดำรงตำแหน่งหัวหน้าแผนกจเรกรมเสนาธิการทหารเรือ

๑ ต.ค. ๒๔๙๔ กรมตำรวจได้ขอตัวโอนมาเพื่อมาดำเนินการก่อตั้งกองตำรวจน้ำโดยได้เข้าประจำกองบังคับการกองตำรวจน้ำ ตำรวจนครบาล รับพระราชทานยศว่าที่พันตำรวจเอก

๑๘ เม.ย. ๒๔๙๕ ถึง ๑๘ พ.ค. ๒๔๙๕ เดินทางไปราชการที่ประเทศญี่ปุ่น เพื่อตรวจงานสร้างเรือ ฯลฯ

๒๙ ก.ย. ๒๔๙๕	รับพระราชทานยศพันตำรวจเอก
๑ ต.ค. ๒๔๙๕	ดำรงตำแหน่งผู้บังคับการกองตำรวจน้ำ กองบัญชาการตำรวจสอบสวนกลาง
๗ ต.ค. ๒๔๙๖	เป็นนายตำรวจราชสำนัก
๔ ก.ย. ๒๔๙๗	ประจำกรมตำรวจ
๒๘ ม.ค. ๒๕๐๓	ผู้ตรวจการประจำสำนักงานจเรตำรวจ
๑ ม.ค. ๒๕๐๘	ได้ขออนุญาตลาออกจากราชการ เพื่อรับบำเหน็จบำนาญ ด้วยเหตุรับราชการมานาน
๒๓ ธ.ค. ๒๕๑๑	เริ่มป่วย เข้ารับการรักษาตัวที่ตึก รุจิรวงศ์ โรงพยาบาลตำรวจ เนื่องจากมะเร็งในตับ และรับการรักษาเรื่อยมาจนถึง
๑๕ เม.ย. ๒๕๑๒	เวลา ๐๔.๓๐ น. จึงถึงแก่กรรมด้วยอาการสงบ

อาลัยคุณพ่อ

วันอังคารที่ ๑๕ เมษายน ๒๕๑๒ เป็นวันที่ลูก ๆ จะต้องจดจำไปจนชั่วชีวิต ในจำนวนลูกทั้ง ๖ คนของคุณพ่อ สองคนได้อยู่พยาบาลคุณพ่ออย่างใกล้ชิดตั้งแต่เมื่ออาการของคุณพ่อเริ่มทรุดหนักเมื่อสองสามวันก่อนหน้านั้น อีกสี่คนได้แต่เวียนไปเวียนมา เนื่องจากมีภาระผูกพันทางครอบครัว และเพื่อมิให้เกิดความแออัดในห้องที่คุณพ่อพักป่วยมากนัก

แต่ในวันนั้นเวลาตีสี่ครึ่ง ลูก ๆ ทุกคนทั้งที่อยู่เฝ้าที่โรงพยาบาลและที่กลับไปอยู่กับครอบครัว ต่างได้ตื่นกันขึ้นมาเองในเวลาเดียวกันหมดเหมือนกับมีสิ่งใดมาดลใจ ไม่มีใครหลับตาได้ลงต่อไปอีกหลังจากนั้น

ลูกสี่คนที่อยู่นอกโรงพยาบาลต่างรู้สึกสังหรณ์ใจถึงคุณพ่อเป็นจุดเดียวกัน เพราะนายแพทย์ได้เกริ่นล่วงหน้าไว้เลา ๆ แล้วว่า คุณพ่อเหลือเวลาอีกน้อยเต็มที่ เพราะฉะนั้นเมื่อมีเสียงกริ่งโทรศัพท์ดังขึ้นตั้งแต่ท้องฟ้ายังไม่สาง จึงเป็นเรื่องที่พอจะเดากันได้ว่า กำลังจะมีใครติดต่อบอกเรื่องอะไรให้ทราบ

การจากไปของคุณพ่อจึงมิใช่เป็นการจากไปอย่างปุบปับ เป็นการจากไปเพราะถึงวาระ แต่ก็ทั้ง ๆ ที่รู้และเตรียมใจกันไว้ล่วงหน้าว่าคงจะเป็นในวันในพรุ่งก็ตาม ความรู้สึกวูบในอกก็ยังอุตส่าห์เกิดมีขึ้นอย่างระงับใจไว้มิได้ ก็เห็นจะเป็นเรื่องธรรมดาของมนุษย์เราเมื่อถึงคราวสูญเสียสิ่งที่เคารพรักอย่างที่สุด เป็นการจากไปที่ยังไม่สมควร คุณพ่อน่าจะได้อยู่ดูความผันผวนของโลกและความเจริญเติบโตของลูก ๆ กับหลาน ๆ ให้นานต่อไปกว่านี้อีกสักหน่อย

เป็นเรื่องที่น่าใจหายและยากที่จะปักใจเชื่อสำหรับญาติและมิตรสหายหลายคนของคุณพ่อเมื่อทราบข่าวและไม่เคยได้วี่แววถึงการเจ็บไข้ได้ป่วยของคุณพ่อมาก่อน ปกติคุณพ่อเป็นคนที่มีพลานามัยดีและแข็งแรงมาก เกือบจะไม่เคยมีการเจ็บป่วยถึงต้องล้มหมอนนอนซมอยู่กับที่มาก่อนเลย จริงอยู่แม้ว่าในระยะห้าหกปีมานี้คุณพ่อจะมีโรคประจำตัวอยู่อย่างหนึ่งคือ ความดันโลหิตสูงก็ตาม แต่ก็ไม่เคยปรากฏมีอาการอะไรร้ายแรง เพราะคุณพ่อได้ปฏิบัติตามคำแนะนำของนายแพทย์ในเรื่องอาหารอย่างเคร่งครัด ความดันโลหิตสูงจึงเป็นโรคประจำตัวของคุณพ่อที่ไม่มีอะไรน่าห่วง ไม่มีอะไรส่อสำแดงให้น่าตกใจ แขกไปใครมา

เยี่ยมเยียนคุณพ่อถึงบ้านจึงมักจะได้เห็นพ่อนุ่งกางเกงขาสั้นหรือบ่อยครั้งนุ่งเพียงผ้าขาวม้าผืนเดียว หิ้วน้ำรดต้นไม้หรือตกแต่งสวนเหงื่อโชกตัวเป็นมัน

เมื่อคุณพ่อจะเริ่มป่วยในปีที่แล้วนั้น ไม่มีใครคาดคิดและรู้ระแคะระคายมาก่อนแม้แต่ลูก ๆ ที่อยู่ใกล้ชิด น่าจะมีผู้ที่พอจะรู้อยู่บ้างก็คือคุณแม่เพราะเคยเปรย ๆ ให้ฟังถึงเรื่องที่คุณพ่อบ่นว่ารู้สึกเพลียและเหนื่อยเร็วกว่าปกติเวลาทำงานใช้แรง จนกระทั่งวันหนึ่งนายแพทย์ประจำบ้านที่มาตรวจอาการเด็ก ๆ ได้มาเห็นความซีดเซียวอย่างผิดตาของคุณพ่อเข้า จึงได้ขอตรวจอาการภายนอก เมื่อตรวจแล้วก็ขอร้องให้คุณพ่อผ่านไปรับการตรวจละเอียดอีกครั้งหนึ่งที่คลีนิคในวันรุ่งขึ้น

นี่เองคือจุดเริ่มของการต้องเข้ารับการรักษาและต้องกลายเป็นคนป่วยเข้านอนอยู่ในโรงพยาบาลของคุณพ่อ เมื่อคนแข็งแรงอย่างคุณพ่อเกิดเจ็บป่วยถึงกับต้องเข้านอนประจำเพื่อได้รับการดูแลรักษาอย่างใกล้ชิดในโรงพยาบาลเช่นนี้ น่าจะไม่ใช่เรื่องธรรมดาเสียแล้ว และแม้นายแพทย์จะไม่ยอมเปิดเผย จนแล้วจนรอดว่าคุณพ่อป่วยด้วยโรคอะไรก็ตาม แต่จากการสังเกตดูวิธีการรักษาซึ่งต้องมีการให้เลือดถึง ๕ ขวด เนื่องจากอยู่ ๆ "เม็ด

โลหิตแดงก็หายไปเฉย ๆ ตั้งครึ่งค่อนจำนวนที่ควรจะมีตามปกติ" เช่นนี้ ก็ทำให้ชักจะระแวงด้วยความแสยงใจถึงโรคร้ายซึ่งประมาณ ๗-๘ เดือนต่อมาก็ได้สำแดงเดชให้เห็นรู้แน่ชัด

คุณพ่อเข้าโรงพยาบาลครั้งแรกได้ประมาณเดือนครึ่ง นายแพทย์ก็จำยอมผ่อนปรนให้กลับไปพักผ่อนต่อที่บ้านได้เนื่องจากคนไข้ไม่สมัครใจที่จะนั่ง ๆ นอน ๆ อยู่เฉย ๆ ทั้งนี้มีข้อแม้ว่าคุณพ่อจะต้องไปรับการตรวจอย่างน้อยเดือนละครั้ง

การตรวจเดือนละครั้งผ่านไปได้ ไม่ถึงปี คุณพ่อก็ต้องกลับเข้าโรงพยาบาลอีก ครั้งนี้อาการทรุดลงเรื่อย ๆ ตามลำดับจนถึงขั้นที่นายแพทย์สามารถกำหนดวันคร่าว ๆ ได้ ใครก็ตามที่ได้กรุณาไปเยี่ยมหรือที่ได้ไปช่วยพยาบาล ตลอดจนนางพยาบาลที่อยู่เฝ้าไข้ ต่างมีความเห็นเช่นเดียวกันว่า คุณพ่อมีความอดทนเป็นเลิศ ทั้ง ๆ ที่ความทรมานที่รุมเร้าอยู่ภายในแสนจะเจ็บปวดรวดร้าวอย่างยิ่งโดยเฉพาะในวันท้าย ๆ ไม่เคยมีใครได้ยินเสียงครวญครางเล็ดลอดออกมาจากริมฝีปากของคุณพ่อ แม้แต่นายแพทย์เองก็ยังยอมรับในความอดทน ลูก ๆ จะรู้ได้ว่าเมื่อใดคุณพ่อเจ็บปวดเป็นที่สุดก็เมื่อคุณพ่อดมยาดมถี่กว่าธรรมดา นี่แหละคือธาตุแท้ของคุณพ่อ

ด้วยความที่คุณพ่อมีความโอบอ้อมอารีต่อญาติๆอย่างเสมอต้นเสมอปลายและตลอดมา จึงได้มีญาติหลายท่านสู้อุตส่าห์เสียสละเวลาและความสุขส่วนตัวเพียงเพื่อที่จะได้ช่วยพยาบาลและดูแลรับใช้คุณพ่ออย่างใกล้ชิดด้วยความสำนึกในพระคุณของคุณพ่อ ลูก ๆ จึงใคร่กราบเท้าขออนุญาตต่อคุณพ่อ ณ ที่นี้ เพื่อที่จะขอกราบขอบพระคุณอย่างสูงแทนคุณพ่อต่อกุศลกรรมของท่านผู้มีอารีจิตเหล่านั้น

คุณพ่อได้เริ่มหลับตั้งแต่รุ่งอรุณของวันที่ ๑๔ เมษายน เป็นการหลับอย่างยาวนานในลักษณะที่ยังคงมีลมหายใจรวยรินอยู่ เป็นครั้งสุดท้ายของคุณพ่อ นับเป็นก้าวแรกของการก้าวข้ามความเจ็บปวดอย่างรุนแรงภายใน ลมหายใจของคุณพ่อมิได้เป็นไปอย่างสม่ำเสมอนัก แต่อาการหลับของคุณพ่อเป็นไปอย่างราบเรียบเหมือนกับเข้าสู่ภวังค์ ตลอดวันคุณพ่อคงหลับไหลในท่วงท่าสงบ จะมีการเคลื่อนไหวแขนขาบ้างก็เพียงเล็กน้อยและนาน ๆ ครั้ง ลักษณะอาการส่อให้คาดทั้ง ๆ ที่ใจยังขัดขืนไม่ยอมตามว่าเวลาของคุณพ่อเหลือน้อยเต็มที

เสียงกริ่งโทรศัพท์หลังตีสี่ครึ่งของวันที่ ๑๕ เมษายน เป็นเสียงที่เสียดแทงดุจของมีคมโถมทิ่มเข้ากลางอก . แม้ว่าจะได้

เตรียมตัวเตรียมใจและเป็นสิ่งที่คาดคอยอยู่แล้ว ลูก ๆ ทั้งสี่คนมิได้แปลกใจในข่าวจากโทรศัพท์ แต่ก็คงรู้สึกวูบในอกด้วยความอาดูรใจ ญาติมิตรและผู้สนิทชิดชอบของคุณพ่อก็คงจะเสียใจกับการจากไปของคุณพ่อเช่นเดียวกัน แต่จะมีใครที่จะรู้สึกถึงการสูญเสียอย่างที่สุดเช่นที่ลูก ๆ ทั้งหกคนรู้สึก ลูกทุกคนมีความสำนึกเหมือนกันว่ายังมิได้ทดแทนพระคุณคุณพ่อให้คุ้มกับความเมตตาที่ตนได้รับ แต่ก็เชื่อมั่นกันว่า ด้วยกุศลผลบุญและกรรมดีทั้งมวลที่คุณพ่อได้ประกอบก่อสานขึ้นไว้ตลอดชั่วอายุขัย จะเกิดผลานิสงส์ส่งให้ดวงวิญญาณของคุณพ่อสู่สรวงสวรรค์สงบสุขเป็นแน่แท้.

ลูกลูก

มนุษยธรรม

เทวธรรม และ พรหมธรรม

พระนิพนธ์ของ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ

สถิต ณ วัดมกุฎกษัตริยาราม พระนคร

ในโลกนี้ ท่านแบ่งสิ่งที่มีชีวิต ซึ่งเคลื่อนไหวได้เป็นหลายชั้น คือพรหมเป็นสูงสุด เทวดาต่ำลงมา พวกนี้อยู่ในเมืองสวรรค์ มนุษย์อยู่ในเมืองมนุษย์ เดรัจฉานก็อยู่ในเมืองมนุษย์นี่เอง สัตว์นรก ท่านว่ามีแดนเป็นที่อยู่ของตนต่างหาก แต่ทั้งนี้จะพิจารณาโดยนัยดูแล้ว แม้ในเมืองมนุษย์นี่เองก็มีอยู่ ที่แบ่งเป็นชั้น ๆ นี้ ถ้าพูดตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนาแล้ว สมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดง *ตามอัธยาศัยน้ำใจ* และ *ความประพฤติ* ของผู้ที่เป็นพรหม เป็นเทวดา เป็นมนุษย์ เป็นเดรัจฉานและเป็นสัตว์นรกไว้พร้อม

เมื่อถือเอาหลักธรรมหรือความประพฤติปฏิบัติเป็นเครื่องหมายดังนี้แล้ว แม้ในตัวบุคคลผู้เดียวนั้น ก็อาจจะเป็นได้ทุกอย่าง ทั้งที่ดีและไม่ดี คืออาจเป็นพระพรหมในบางขณะ เป็นเทวดาบางขณะ เป็นมนุษย์เสมอ ๆ และกลายเป็นสัตว์เดรัจฉานเพราะจิตใจตกต่ำลงไป เยี่ยงสัตว์เดรัจฉานในบางขณะ หรือเป็นสัตว์นรกในบางขณะ หรืออาจเป็นเอานาน ๆ ตั้งหลาย ๆ ปี ก็ได้ในเมื่อจิตใจตกไปเป็นสัตว์นรก ข้อนี้แสดงให้เห็นว่า ความเป็นพรหม เป็นเทวดา เป็นมนุษย์ เป็นสัตว์เดรัจฉาน เป็นสัตว์นรกนั้นไม่น่าจะหมายเอาเพียงว่า มีพิภพเป็นที่อยู่แยกกันต่างหาก ย่อมหมายถึงคุณธรรมหรือบาปธรรมนั้นด้วย คุณธรรมแยกคนให้เป็นชั้น ๆ คือเป็นชั้นพรหม ชั้นเทวดา ชั้นมนุษย์ และบาปธรรม ย่อมแยกคนให้เป็นชั้น ๆ คือเป็นสัตว์เดรัจฉานหรือเป็นสัตว์นรก

คุณธรรมที่ทำมนุษย์ให้เป็นพรหม ก็คือ *เมตตา* ความรักความหวังดี ปรารถนาความสุขความเจริญแก่กัน ไม่คิดเบียดเบียนตัดรอนประโยชน์สุขของกัน เมื่อไม่คิดแล้วการทำการพูดที่เป็นไปเพื่อตัดรอนประโยชน์สุขของกัน ก็ย่อมไม่มี *กรุณา* คือคือความสงสารหวั่นใจในเมื่อเห็น เพื่อนมนุษย์ด้วยกันตกทุกข์ได้ยากหรือโง่เขลาก็สงสาร ทนไม่ได้ ต้องช่วยเขาให้พ้นทุกข์ พ้น

ยาก พ้นจากความโง่บรรลุความเป็นคนฉลาดสามารถช่วยตัวเขาให้เจริญได้ เมื่อได้ช่วยให้เขาพ้นทุกข์ พ้นยาก พ้นเสื่อม พ้นโง่ได้แล้ว ก็สบายใจ มีใจยินดีปรีดา พลอยยินดีในความสุขความเจริญของเขา, เป็น *มุทิตาจิต.* เมื่อเขาทำผิดทำเสียอย่างไรเพราะโง่เขลาเบาปัญญาไม่รู้ แม้ความผิดนั้นมากระทบกระทั่งก่อความเสียหายให้แก่ตน ก็ให้อภัย ไม่ถือโทษ ไม่คิดสนอง วางใจเป็นอุเบกขา คือนึกว่าเขาทำดีเขาก็เป็นคนดี เขาทำชั่วเขาก็เป็นคนชั่ว แม้การกระทำของเขาจะเป็นการระรานตัดรอนประโยชน์สุขของตนไปบ้าง ก็ไม่ปล่อยใจให้ไปเคียดแค้นอาฆาตพยาบาทปองร้ายเขา ทำใจให้เป็นกลาง คือพิจารณาเหตุผล ที่เรียกว่าเห็นกรรมเห็นผลของกรรม ดังนี้เป็น *อุเบกขา.*

ผู้ที่มีเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา บริบูรณ์แล้วใจก็บริสุทธิ์ อยู่ในหมู่มนุษย์ก็ทำแต่กิจการที่เป็นประโยชน์ เกื้อกูลและความสุขแก่กันและกัน ทนอยู่ไม่ได้ ในเมื่อเห็นผู้อื่นตกทุกข์ยาก หรือโง่เขลาเบาปัญญา ไม่สามารถช่วยตัวได้ คิดช่วยให้เขาพ้นทุกข์ แม้จะมีใครเจริญออกหน้าตนไป ก็ไม่อิจฉาเขา คือไม่คิดเกียดกันตัดรอนเขา แม้เขาจะทำอะไรโดยโง่เขลาเบาปัญญาหรือโดยโทสะประทุษร้ายเป็นการเสียหายแก่ตน ก็ไม่คิดร้ายตอบรู้จักให้อภัย เห็นว่าเขาทำกรรมดี เขาก็เป็นคนดี เขาทำกรรม

ชั่ว เขาก็เป็นคนชั่ว เราไม่จำเป็นจะต้องไปสนองร้ายตอบ ถ้าเราทำร้ายตอบ เราก็เป็นคนชั่วร้ายไม่ต่างอะไรจากเขา เพราะพิจารณาเห็นกรรมดั่งนี้แล้ว ก็อภัย จิตใจก็บริสุทธิ์ *ธรรมคือเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ทั้ง ๔ ประการนี้ จึงเป็นคุณธรรมของพรหม.* ผู้ใดมีคุณธรรมของพรหมบริบูรณ์ ผู้นั้นก็เป็นพรหมในเมืองมนุษย์ เมื่อเป็นพรหมในเมืองมนุษย์แล้ว ก็อยู่เย็นเป็นสุข

พระพรหมคนสำคัญที่เราได้พบและให้ความสุขแก่เราเป็นที่ ๑ นั้น ก็คือ *มารดาและบิดา* มารดาบิดาทุกคนรักบุตร ปรารถนาความสุขความเจริญให้ บุตรตกทุกข์ได้ยากหรือเสื่อมทนไม่ได้ ต้องช่วยต้องบำบัดบรรเทาความทุกข์ความเสื่อมให้หมดไป บุตรเจริญสมความปรารถนา บุตรพ้นทุกข์พ้นเสื่อมด้วยการช่วยของตนก็ปลื้มใจ เป็นมุทิตา. บุตรทำผิดทำเสียอย่างไร ก็ไม่ขึ้งเคียดไม่คิดทำลาย วางใจเป็นอุเบกขา ด้วยรู้ว่าบุตรนั้นยังโง่เขลาไม่รู้เท่าถึงการณ์ ไม่ควรจะถือโทษ แล้วก็ดับโทสะที่เป็นเหตุตัดทอนความหวังดี หรือกรุณาปรานีเสียกลับมีกรุณาปรานีเต็มที่ มีเมตตาเต็มที่ เราทุกคนมีมารดาบิดาเป็นพระพรหม เราอยู่เย็นเป็นสุขด้วยท่าน เราเจริญด้วยท่านเรารัก ท่านนับถือท่าน มารดาบิดาจึงเป็นพระพรหมของบุตร

ต่อจากมารดาบิดาก็เลื่อนมาถึง *ครูบาอาจารย์* ที่เป็นผู้ประสิทธิ์ประสาทความรู้ความฉลาด คือเป็นผู้ทำลายความโง่ของศิษย์ สร้างความฉลาดให้ ท่านทำด้วยเมตตาคือหวังดีปรารถนาความเจริญด้วยความรู้ความประพฤติดีกรุณาสงสารทนไม่ได้ในความโง่ของศิษย์แม้จะเหน็ดเหนื่อยลำบากตรากตรำอย่างไรก็ทนสอน นี้เป็นพระคุณที่เราไหว้ครูกันอยู่ ทุกคราวที่มีการไหว้ครู ก็นึกถึงคุณคือเมตตากรุณาเหล่านี้ เมื่อศิษย์มีความเจริญเล่าเรียนศึกษาสอบไล่ได้สำเร็จมีหน้ามีตาไป บางทีดีกว่าครูเสียด้วย ครูก็ปลื้มใจที่จะไปนึกอิจฉาริษยาศิษย์ไม่มี ครูก็ทำตัวเป็นผู้ถ่อเรือส่งเขาอยู่เรื่อย เมื่อศิษย์นึกถึงครูบาอาจารย์ด้วยความรักความนับถือ มาเคารพนบนอบไหว้ครู ครูก็ปลื้มใจ แต่จะไปคิดอยากได้อะไรของศิษย์นั้นมีน้อย เพราะฉะนั้น ครูที่ดีจึงมีเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา อุเบกขานั้น ก็คือทนได้ต่อการทำเสียของศิษย์ พยายามแก้ไขโดยไม่ถือโทษ แม้จะโกรธก็อดใจได้ ไม่พยายามสนองร้ายแก่ศิษย์ มุ่งให้ศิษย์ดีมีทั้งเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ศิษย์จึงเจริญ

บุตรเห็นคุณมารดาบิดาก็เพราะเมตตาเป็นต้น ศิษย์เห็นคุณครูบาอาจารย์ ก็เพราะเมตตาเป็นต้น โลก คือสังคมมนุษย์ในระหว่างมารดาบิดากับบุตร ครูบาอาจารย์กับศิษย์ จึงเป็นโลก

ที่หวานฉ่ำด้วยความรักความเคารพนับถือ เมื่อรักกันเคารพนับถือกันแล้ว ก็ทำดีต่อสนองดีตอบกัน ความบาดหมางกันก็ไม่มี มีแต่ความเคารพนับถือกับความรักกัน มารดาบิดามีเมตตากรุณาต่อบุตรอย่างไร ครูบาอาจารย์มีเมตตาต่อศิษย์อย่างไร ก็แสดงความเป็นพระพรหมของท่านเป็นชั้น ๆ ครูบาอาจารย์ก็อยู่ในชั้นพระพรหมด้วย เมื่อเรามีพระพรหมอยู่ในโลกดั่งนี้ โลกนี้ก็มีความสุขความสงบความเย็น

ต่อนี้จะพูดถึงเรื่อง *มนุษย์* ก่อน แล้วจึงพูดถึงเรื่อง *เทวดา* ทุกคนที่เกิดมามีรูปร่างเหมือนอย่างเราที่เป็นกันอยู่ทุกคนนี้ ก็นับว่าเป็นมนุษย์กันทั้งนั้น แต่มนุษย์นั้น ต้องมีมนุษย[๑]ธรรมด้วย *มนุษยธรรม* นั้น ก็คือความรู้จักเคารพสมมติของผู้อื่น คือเรียนสมมติว่า ผู้นี้เป็นมารดา ผู้นี้เป็นบิดา คนนี้เป็นพี่ คนนี้เป็นน้อง คนนี้เป็นญาติ *คนนี้เป็นครูบาอาจารย์ คนนี้มีตำแหน่งหน้าที่อย่างไร* แล้วก็ทำตามสมมตินั้น ๆ ปฏิบัติตามสมมติให้บริบูรณ์ คือที่ตนเป็นลูกก็เป็นสมมติ และเมื่อเป็นลูกก็ต้องเคารพมารดาบิดา เป็นหลานก็ต้องเคารพ ลุง ป้า น้า อา ปู่ ย่า ตา ยาย เป็นน้องก็เคารพพี่ เป็นพี่ก็มีเมตตากรุณาต่อน้อง เป็นพลเมืองก็เคารพต่อหน้าที่ของพลเมือง เคารพต่อเจ้าหน้าที่ ความ

๑. ขอให้ศึกษาเรื่องกตัญญูกตเวที ประกอบด้วย

เคารพต่อหน้าที่อันมีอยู่ตามสมมติซึ่งตนเกี่ยวข้องอยู่อย่างนั้น ทำให้บริบูรณ์ก็เป็นมนุษย์ที่เป็นระเบียบ ทำความเจริญให้แก่ตัวไม่ไปตัดรอนความเจริญของผู้อื่น และไม่ถ่วงความเจริญของหมู่ด้วย เพราะฉะนั้น ผู้เกิดมาเป็นมนุษย์ โดยกำเนิดจึงต้องเรียนรู้สมมติสัจจะ คือความจริงโดยสมมติว่าใครเป็นอะไร สมมติสัจจะนั้นเป็นของที่ละเอียดมาก เป็นเพื่อนกันมา ทำงานด้วยกันมา แต่เมื่อได้รับสมมติให้มาเป็นผู้บังคับบัญชามีหน้าที่สั่งงานสั่งการ มานั่งในตำแหน่งสูงกว่า ก็ต้องทำให้สมกับที่ได้รับสมมติ คือใช้วิชาความรู้ความสามารถ มีเมตตากรุณาโอบอ้อมอารีต่อผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา ผู้ที่อยู่ใต้บังคับบัญชา แม้จะแก่กว่า มีอาวุโสสูงกว่า มีความรู้สูงกว่า นั่นก็เป็นเรื่องส่วนตัว ส่วนเรื่องหน้าที่ ๆ เกี่ยวกับสมมตินั้น ก็คือฟังและปฏิบัติตามคำสั่งที่ชอบด้วยระเบียบแบบแผนกฎหมายและศีลธรรม เมื่อสั่งถูกและปฏิบัติตามคำสั่งแล้ว กิจการทั้งหลายก็ดำเนินไปโดยเรียบร้อย ไม่มีลักลั่นขัดข้องไม่เอาเรื่องส่วนตัวบุคคลเข้ามาปนเป เมื่อมนุษย์รู้สมมติกันดังนี้ทั่วไปแล้วก็เป็นอารยมนุษย์ คือมนุษย์ที่ทำความเจริญให้แก่โลก

ถ้าเป็นมนุษย์ แต่ไม่รู้สมมติของตนว่าตนเป็นอะไรเที่ยวไปก้าวก่ายในกิจการอันเป็นหน้าที่ของคนอื่น ทำให้เขาลำบากปฏิบัติงานไม่ได้ ทำให้ขัดข้องแก่การงานทุกส่วนแล้ว ก็เป็น

มนุษย์อนารยะ คือคนไร้การศึกษา เรียกตามบาลีว่า อโปริกะ ไม่ใช่คนในเมือง เป็นคนป่าเถื่อน เอาแต่ใจของตัว

ในโลกนี้มีมนุษย์อยู่ ๒ จำพวก คือมนุษย์อารยะ มนุษย์อนารยะ มนุษย์อารยะนั้นได้แก่มนุษย์ที่รู้สมมติดีและเคารพสมมติของผู้อื่น เป็นรัฐมนตรีก็ควรเคารพในตำแหน่งหน้าที่ของเสมียน เป็นเสมียนก็พึงเคารพหน้าที่ของผู้อื่นเหนือขึ้นไป จนถึงรัฐมนตรีเป็นต้น ถ้าทุกคนเคารพหน้าที่ของกันและกัน ไม่ก้าวก่ายกันแล้วก็ไม่มีความเสื่อมเสียเกิดขึ้น เพราะฉะนั้น *ความเคารพสมมตินั้นแลเป็นมนุษยธรรม* บุคคลจะเข้าถึงความเป็นผู้รู้จักเคารพต่อสมมตินี้ ต้องอาศัยการศึกษาเป็นชั้น ๆ ถ้าไม่มีการศึกษาแล้วก็ยากที่จะเป็นมนุษย์ที่ดีได้ เพราะฉะนั้นการศึกษาจึงเป็นสิ่งสำคัญ.

การศึกษาที่จะเกิดขึ้นก็ต้องมีผู้รู้ คือรู้เข้าใจในเรื่องสมมติรู้คดีโลกคดีธรรม ผู้รู้นั้นแลมาทำหน้าที่สอนผู้อื่นที่ยังไม่รู้ให้รู้ขึ้น จัดระเบียบในการสอนให้ความรู้นั้นเป็นไปตามลำดับขั้นไม่ลักลั่นก้าวก่าย ผู้นั้นก็ถูกจัดว่าเป็นครู ครูที่ดีก็ต้องมีเมตตากรุณาดังว่ามาแล้ว เมื่อมีครูต้องมีลูกศิษย์เป็นคู่กัน ครูก็เป็นสมมติศิษย์ก็เป็นสมมติ เมื่อทั้งครูทั้งศิษย์รู้สมมติ คือรู้หน้าที่ประจำตัวบริบูรณ์ ครูตั้งใจแนะนำสั่งสอน ถ่ายวิชาความรู้ให้แก่ศิษย์โดยบริบูรณ์ ศิษย์ตั้งใจเล่าเรียนศึกษาด้วยการเคารพต่อการศึกษา

เคารพต่อครูบาจารย์ เคารพหน้าที่ของตน ก็เจริญ ถ้าทั้งสองฝ่ายหรือฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่เคารพหน้าที่ของตนก็ไม่เจริญ เพราะฉะนั้น มนุษยธรรมจึงได้แก่ความเคารพสมมติ หรือเคารพต่อหน้าที่ของตน

มนุษย์นี้แล ที่จะรู้จักเคารพต่อหน้าที่ของตน และจะมีมนุษยธรรมบริบูรณ์ได้ก็ต้องมี *หิริ* คือความละอาย ได้แก่ละอายใจของตน ในการที่จะกระทำอะไรลงไปผิดวิสัยมนุษย์ และหากว่าจะเกิดความใคร่ความกระหาย ที่จะทำผิดมากขึ้น เมื่อคำนึงถึงเกียรติชื่อเสียงอันดี ที่ได้รับยกย่องนับถือจากประชุมชนทั้งหลาย รู้ว่าถ้าตนทำเข้าแล้วก็จะเสื่อมเสียเกียรติ, เป็นที่อับอายขายหน้า จะเข้าหน้ามนุษย์ไม่ได้ ความกลัวเสื่อมเกียรตินั้นแลเป็น *โอตตัปปะ* เมื่อมีทั้งหิริทั้งโอตตัปปะแล้ว ก็ไม่ทำผิดวิสัยของมนุษย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

ผู้ที่มีหิริโอตตัปปะนี้แล เลื่อนชั้นเป็นเทวดา คือเป็นเทวดาในเมืองมนุษย์ เพราะเมื่อมีอายแล้ว รู้ว่าผิดศีลธรรม ผิดระเบียบแบบแผน ทำเข้าแล้ว จะทำความเสื่อมเกียรติให้เกิดขึ้น ทำความเสียหายให้แก่เพื่อนร่วมชาติ เพราะเมื่อตัวเป็นชาติไทยสืบสายโลหิตร่วมกันมากับผู้อื่น ไปทำความเสียหายเข้า เขาก็ว่าคนไทยชั่วช้าเลวทราม พลอยเสียกันไปหมด จึงอายต่อความ

เสื่อมเกียรตินั้น ไม่กล้ากระทำผิด มนุษย์ที่มีความอายนั้น ย่อมเป็นอารยชน อยู่ในชั้นเทวดาในเมืองมนุษย์ เพราะฉะนั้น หิริความละอายแก่ใจ โอตตัปปะความสะดุ้งกลัวไม่กล้าทำผิดทำเสียจึงเป็นธรรมคุ้มครองโลก คือทำหมู่มนุษย์ให้เคารพต่อหน้าที่ของตน หน้าที่ของผู้อื่น ไม่กระทำการก้าวก่ายเบียดเบียนกัน จึงอยู่เย็นเป็นสุขที่เรียกว่าสันติ

หิริกับโอตตัปปะ เป็นธรรมะสำหรับใจ และเป็นธรรมะของคนทุกชั้น เด็กก็ตาม ผู้ใหญ่ก็ตาม หนุ่มสาวก็ตาม ถ้ามีหิริคือความละอายใจ ไม่ทำชั่วทั้งในที่ลับและในที่แจ้ง มีโอตตัปปะคือความสะดุ้งกลัวต่อโทษทุกข์อันเป็นผลของความชั่ว ก็เป็นเหตุรักษาตัวไม่ให้ทำชั่ว ความชั่วนั้นไม่ใช่เพียงเป็นการผลาญแต่ตัวเอง เป็นการเบียดเบียนตัดรอนประโยชน์สุขของผู้อื่นด้วย เช่นการฆ่า การทำร้าย การลัก การประพฤติผิดในกามการพูดปดตลอดจนถึงเสพสุราเมรัยอันทำให้เมาแล้วประมาทลืมตัว เป็นการเสียหายทั้งแก่ตนทั้งแก่คนอื่นทั้งนั้น เมื่อมีความละอายและกลัวต่อความเสื่อมเสียเหล่านี้ ไม่ยอมกระทำลงตัวเองก็ไม่เสียหายเดือดร้อน ผู้อื่นก็ไม่เสียหายเดือดร้อน เมื่อไม่มีความเสียหายเกิดขึ้น ทุกคนก็มีความสุข มีความสงบความสบายใจ ไม่มีใครจะเป็นศัตรูแก่ใคร เพราะการประพฤติละเมิดศีล หิริ โอตตัปปะ

จึงเป็นธรรมคุ้มครองโลก ให้มนุษย์ประพฤติดีต่อกัน ไม่ลอบทำผิดทำชั่ว อันเป็นการก่อความเสียหายเดือดร้อนให้แก่กัน

พระพรหม มีพรหมธรรม คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา เป็นหลักสำหรับพระพรหม เทวดามีเทวธรรม คือ หิริและโอตตัปปะเป็นหลักมนุษย์มีอารยธรรม คือความเคารพในสมมติ อันจำแนกออกเป็นตำแหน่งหน้าที่เป็นหลัก ต่ำกว่านั้นคือผู้ที่ไม่มีหิริโอตตัปปะกล้ากระทำชั่วได้ทุกอย่างทุกประการ ประพฤติตามความอยากความปรารถนา ก็เป็นจำพวกเดรัจ-ฉาน

สัตว์เดรัจฉานทุกชนิดมีความอยากความปรารถนาเป็นเครื่องนำ อยากกิน กิน อยากถ่าย ถ่าย ไม่คำนึงว่าที่ควรหรือไม่ควร สัตว์เดรัจฉานจึงเป็นจำพวกไม่รู้เดียงสาไม่รู้ดีรู้ชั่ว ไม่รู้ผิดรู้ชอบ ไม่รู้จักยุติธรรมหรืออยุติธรรม และไม่รู้จักละอายด้วย, คือหาหิริโอตตัปปะมิได้ นอกจากสัญชาตญาณกลัวภัยอันตรายทั้งหลาย เพราะฉะนั้น ผู้ที่ไร้หิริโอตตัปปะ จึงตกต่ำลงมาอยู่ในชั้นสัตว์เดรัจฉาน เพราะเหมือนกับสัตว์เดรัจฉาน

และเมื่อไม่มีหิริโอตตัปปะ ทำชั่วได้ต่าง ๆ แล้ว ย่อมได้เสวยผลของกรรมชั่ว เช่นเข้าไปอยู่ในคุกในตะราง หรือเป็นผู้ที่ถูกเพื่อนมนุษย์ เขารังเกียจเหยียดหยามทั่วไป ต้องเที่ยวลัก

เที่ยวปล้นเที่ยวขโมยขอทานเขากิน นั่นคือกลายเป็นสัตว์นรกที่มีความทุกข์ มีชีวิตเศร้าหมองหาความเจริญมิได้.

คำว่า นรก นั้น แปลว่าสถานที่ ๆ ปราศจากความสุขความเจริญ ถ้าคนเข้าไปเป็นพวกสัตว์นรก ก็เป็นคนปราศจากคุณความดี และความเจริญในตัว เหล่านี้แสดงให้เห็นว่า พรหม เทวดา มนุษย์ เดรัจฉาน และสัตว์นรก อาจมีอยู่ในเมืองมนุษย์ด้วย และอาจอยู่ในตัวคน ๆ เดียวก็ได้ แล้วแต่ใครจะบำเพ็ญตนอย่างไร.

ที่เราต้องมีการศึกษาอบรมสั่งสอนกัน ก็ต้องการให้อยู่ในขั้นมนุษย์ที่เป็นอารยมนุษย์ คือมนุษย์ในบ้านในเมืองไม่ใช่มนุษย์ป่าเถื่อน ให้เป็นเทวดาในเมืองมนุษย์ และให้เป็นพระพรหมในเมืองมนุษย์. เพราะถ้าเรามีทั้งพรหมทั้งเทวดาทั้งมนุษย์อารยะแล้ว เราก็อยู่เย็นเป็นสุข ช่วยกันสร้างความเจริญ ช่วยกันป้องกันความเสื่อม และช่วยกันทนุบำรุงกัน ไม่เบียดเบียนล้างผลาญกัน ความรักกันนับถือกันนั่นเองเป็นความสามัคคี

มนุษย์จะประพฤติหน้าที่ทุก ๆ หน้าที่บริบูรณ์ คือไม่กระทำผิดหน้าที่ ก็เพราะมีความละอายใจ และมีความกลัวต่อความเสื่อม หรือความเสียหายที่เกิดขึ้นแก่ตัวเอง อายใจตัวเองที่ตนจะเป็นคนไม่ดี ความอายใจตัวเองที่ตนจะเป็นคนไม่ดี เพราะ

กระทำผิด ทำบกพร่องนั้น เป็นหิริ และกลัวที่จะเห็นตัวเองเป็นคนไม่ดีแล้วไม่สบายใจ ความไม่สบายใจที่เห็นตนเป็นคนไม่ดีเพราะประพฤติไม่ดีไม่ทำหน้าที่ของตัวให้บริบูรณ์นั้น เป็นโทษหรือเป็นทุกข์ที่เกิดขึ้นเพราะทำไม่ดี. ความกลัวต่อโทษทุกข์ที่เกิดขึ้นเพราะทำไม่ดีนั้น เป็นโอตตัปปะ

เราทุกคนที่ได้รับความเคารพนับถือของชนทั้งหลายว่าเป็นอารยชน เราอาจจะไม่นึกว่า เรามีคุณธรรมของมนุษย์ของเทวดาและของพรหมอยู่ในตัวเราแล้ว เพราะเรายังไม่ได้ฟังธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าในเรื่องนี้ แต่เมื่อมาได้ฟังเข้าก็เป็นเหตุให้ได้สำรวจตัวเองว่า เรามีคุณธรรมเหล่านี้บริบูรณ์หรือยัง ถ้ายังก็จะได้แก้ไขตัวเองให้บริบูรณ์ด้วยคุณธรรม ทำตัวของตัวเองให้เป็นภาชนะสำหรับรองรับคุณธรรมที่ดีที่ประณีตที่สูง ทุกคนสามารถเลื่อนชั้นของตนเองโดยไม่ต้องพึ่งพาอาศัยใคร นอกจากอาศัยความรู้ความฉลาดในธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเท่านั้น เพราะฉะนั้น ศาสนาอันเป็นที่รวมธรรม หรือเป็นที่สอนธรรมของพระพุทธเจ้า หรือของศาสนาที่มีความยุติธรรม จึงเป็นแดนเกิดแห่งอารยมนุษย์ แห่งเทวดา และแห่งพระพรหม.

ศาสนาใดไม่มีความยุติธรรม ศาสนานั้นไม่สามารถสร้างมนุษย์ที่เป็นอารยะ หรือสร้างเทวดาและสร้างพระพรหมได้ เพราะ

ศาสนาใดไม่ยุติธรรม ศาสนานั้นก็เบียดเบียนตัดรอนประโยชน์สุขของผู้อื่น ซึ่งนอกจากศาสนาของตัว จะรักกันนับถือกันเกื้อกูลกัน ก็เฉพาะในศาสนาเดียวกัน เป็นศาสนาที่แคบ ถ้ายังสอนให้เบียดเบียนคนนอกศาสนาอยู่แล้ว ก็ยังอยุติธรรมอยู่นั่นเอง เพราะฉะนั้น ศาสนาที่ยุติธรรม จึงต้องเป็นศาสนาที่เคารพต่อสิทธิของมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายทั่วไป นั่นก็คือมียางอายและมีความกลัวต่อความเสื่อมเกียรติ

หิริ โอตตัปปะ เป็นคุณธรรมที่แต่งคนให้เป็นเทวดา ทำมนุษย์ให้เป็นมนุษย์ที่สูงขึ้นถึงชั้นเทวดา และพระพรหมก็ต้องมีหิริโอตตัปปะ เป็นที่รองรับอยู่ เพราะฉะนั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงทรงแสดง หิริโอตตัปปะว่าเป็นเทวธรรม ดังพระพุทธภาษิตว่า

หิริโอตฺตปฺปสมฺปนฺนา สุกฺกธมฺมสมาหิตา
สนฺโต สปฺปุริสา โลเก เทวธมฺมาติ วุจฺจเร

แปลความว่า ชนทั้งหลายผู้ถึงพร้อมด้วยหิริความละอายใจ และโอตตัปปะความสะดุ้งกลัวต่อโทษทุกข์อันเป็นผลของความชั่ว เป็นผู้ตั้งมั่นอยู่ในสุกกธรรม คือธรรมที่ผุดผ่อง (หมายถึงสุจริตธรรม) บัณฑิตทั้งหลายกล่าวว่าเป็นสัตบุรุษ คือคนเรียบร้อยเป็นคนสงบ (คือมีความประพฤติสงบทางกาย ทางวาจา

และทางใจ ไม่ฝ่าฝืนความนิยมของโลกและของธรรม) เป็นผู้ทรงเทวธรรม

โลกมนุษย์ เฉพาะเมืองไทย เราอยู่เย็นเป็นสุขกันมา เพราะเรามีพระพุทธศาสนาเป็นหลักธรรมประจำใจ ในพระพุทธศาสนานี้สอนให้คนมีศีลธรรม ศีลนั้นก็คือ ศีล ๕ ที่เป็นภาคพื้นแห่งสันติสุข เพราะรักษาสิ่งที่เป็นที่รักของตัวเองให้ปลอดภัย คือรักษาชีวิตอันเป็นที่รัก รักษาร่างกายอันเป็นเรือนอาศัยของชีวิต รักษาทรัพย์สมบัติอันเป็นสิ่งที่เกื้อกูลแก่ร่างกายและชีวิต รักษาคู่ครองของตนและรักษาวงศ์สกุลของตนไม่ให้ถูกเบียดเบียน ไม่ให้ถูกแทรกแซงให้เป็นไปโดยบริสุทธิ์ยุติธรรม รักษาความซื่อสัตย์สุจริต ซึ่งมนุษย์ทุกคนต้องมีต่อกัน ให้เชื่อถือไว้วางใจกันได้ เพราะความอยู่เย็นเป็นสุขนั้นขึ้นอยู่กับความเชื่อถือไว้วางใจกัน ไม่ระแวงว่าใครจะเป็นศัตรูต่อใคร รักษาสติให้มั่นคงรอบคอบอันเป็นเหตุไม่ประมาท คือไม่ลืมตัวว่าฉันเป็นมนุษย์ฉันต้องรักความยุติธรรม ฉันต้องเป็นคนมียางอาย ฉันต้องไม่ฆ่าใคร ไม่ทำร้ายใคร ต้องไม่ละเมิดสิทธิในทรัพย์สินของใคร ต้องไม่ประพฤติเป็นคนเจ้าชู้ ต้องไม่พูดหลอกลวงใคร แต่เมื่อประมาทเข้าแล้ว แม้ให้คำมั่นสัญญาแก่ประชาชนไว้แล้วว่า ฉันจะทำหน้าที่ของฉันให้เป็นประโยชน์แก่ท่านก็ไร้ผล เมื่อเมาเข้าแล้วก็

ลืมคำปฏิญญาต่อพระว่าจะรักษาศีลให้บริบูรณ์ แล้วก็ละศีลของตนเสีย ไปถือสิ่งอื่นคือสุราเป็นชีวิตจิตใจ ถ้าไม่ได้ดื่มสุราแล้วก็ทำงานไม่ได้ เมื่อดื่มสุราแล้วก็ประมาท เมื่อประมาทกันทั่วไปไม่มีความรอบคอบแล้ว ถ้าเป็นคนธรรมดาเป็นพ่อบ้านแม่เรือนก็ไม่สามารถจะปกครองทรัพย์สมบัติของตนให้ปลอดภัยได้ ไม่สามารถจะเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ลูกเต้าของตน นำให้ประพฤติไปในทางดีมีศีลธรรมมียางอายไม่ได้

เมื่อเป็นผู้นำ ถ้านำไม่ดี ลูกเต้าหลานเหลนทรัพย์สมบัติก็ไม่ได้รับความคุ้มครอง ก็พากันเสื่อม ถ้าเสื่อมกันทั่วไปหมดแล้วลูกเต้าหลานเหลนที่เกิดขึ้นทีหลังได้เห็นบิดามารดาก็เป็นขี้เมาในวงราชการก็ล้วนเป็นขี้เมา ไปดูข้าราชการชั้นสูง ชั้นผู้แทนราษฎร ชั้นรัฐมนตรีก็เป็นขี้เมา เมื่อเป็นขี้เมากันทั่วบ้านทั่วเมืองดังนี้แล้ว ก็เป็นเมืองสำมะเลเทเมาหาหลักมิได้ เมื่อหาหลักมิได้ก็หาที่เคารพมิได้ เมื่อไม่มีที่เคารพนับถือแล้ว ก็ไม่มีที่ยำเกรง เมื่อไม่มีที่เคารพยำเกรงแล้ว ก็ไม่มีใครว่าใครได้ บิดามารดาก็ว่าบุตรไม่ได้ ครูบาอาจารย์ก็ว่าศิษย์ไม่ได้ ข้าราชการก็ว่าใครไม่ได้ บังคับกันไม่ได้ *เพราะไก่เห็นตีนงู งูเห็นนมไก่*เช่นนี้ ในที่สุดก็พากันเสื่อม *เสื่อมหมดทั้งชาติ ไม่มีใครเป็นผู้แก้ มีแต่ผู้สร้างความเสื่อม* แล้วก็เกณฑ์ให้พระมาช่วยกันเทศน์

อบรมสั่งสอน ถ้าอบรมเท่าไร ๆ ก็ไม่เลิกทำความเสื่อมกัน *พระก็หมดแรงไม่มีแรงจะเทศน์*

เพราะฉะนั้น เพื่อระงับความเสื่อมให้หยุดลง และจรรโลงความเจริญให้เกิดขึ้นแทน เมื่อพระอบรมแล้ว ผู้ที่เป็นผู้นำของเขาคือเป็นพ่อคน แม่คน เป็นหัวหน้าบังคับบัญชาเป็นผู้หลักผู้ใหญ่ เป็นครูบาอาจารย์ ต้องทำตัวให้เป็นตัวอย่างที่ดี คือเป็นบิดามารดาที่ดีของลูก เป็นครูบาอาจารย์ที่ดีของศิษย์ เป็นลุง ป้า น้า อา ปู่ ย่า ตา ยาย ที่ดีของหลานเหลน เป็นผู้ปกครองบังคับบัญชาที่ดีของผู้น้อย คือมีหิริความละอายแก่ใจ ไม่กล้าทำอะไรที่เด็กจะดูถูกดูหมิ่นความเคารพยำเกรงก็นับวันแต่จะดีขึ้น

ในที่ใดมีความเคารพยำเกรงกัน ผู้ใหญ่มีเมตตากรุณาต่อผู้น้อย ผู้น้อยมีความเคารพยำเกรงผู้ใหญ่ และผู้ใหญ่ตั้งตนอยู่ในยุติธรรม ละอายแก่ใจในการที่จะประพฤติลำเอียงผิดวิสัยของผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่เช่นนี้ก็เป็นที่รักที่เคารพนับถือของผู้น้อย จะว่ากล่าวแนะนำห้ามปรามลงโทษใคร เขาก็ยินดีรับคำแนะนำตักเตือนสั่งสอน แม้จะลงโทษก็ไม่ผูกใจเจ็บแค้น

นี่แสดงให้เห็นว่า หลักธรรมของคนที่จะเป็นคนดีนั้นก็คือความละอาย ความมีศีลธรรม ศีลธรรมจะอยู่ได้ก็ต้องมีอาย

ถ้าหมดยางอายกันทั่วบ้านทั่วเมืองแล้วไม่มีทางที่จะแก้ไขให้เจริญได้ ไม่ใช่เฉพาะเมืองไทย เมืองไหน ๆ ชาติไหน ๆ ก็แก้ไม่ได้ เพราะฉะนั้น เราจึงต้องสร้างหิริคือความละอายใจ และโอตตัปปะ คือ กลัวความเสื่อมเกียรติให้เกิดขึ้นทั่ว ๆ กัน แล้วทำตัวอย่างที่ดีในการประพฤติเคารพศีลธรรม ธรรมนั้นได้แก่หิริโอตัปปะด้วย และธรรมที่เป็นคู่กับศีลก็คือเมตตากรุณา เป็นเครื่องช่วยส่งเสริมให้เว้นการฆ่า สัมมาอาชีวะเป็นเครื่องส่งเสริมการแสวงอาชีพในทางที่ชอบ เว้นการทุจริตมิจฉาชีพ คือลักฉ้อเป็นต้น

ความสันโดษในคู่ครองของตน เป็นเครื่องห้ามการประพฤติผิดศีลข้อ ๓ ความมีสัตย์เป็นเครื่องรักษาความเชื่อถือไว้วางใจกันและกันให้มีอยู่ คือให้มีความซื่อตรงสุจริตต่อกัน เว้นดื่มสุราเมรัย เป็นการรักษาสติของตนให้บริบูรณ์ให้รอบคอบ ไม่ทำผิด พูดผิด คิดผิด อันเป็นการผิดศีลและลบล้างธรรม.

เมื่อมีทั้งศีลทั้งธรรมบริบูรณ์แล้ว เราก็จะเห็นผลว่าเราแก้ตก ถ้าเราไม่มีศีลธรรมเป็นเครื่องมือในการแก้ เอาเงินเข้าทุ่มเทเท่าไร ๆ มันก็กลายเป็นน้ำ คือเอาไปซื้อเหล้ากินหมด ไม่มีทางที่จะฟื้นศีลธรรมขึ้นได้ เพราะฉะนั้นหิริโอตตัปปะจึงเป็นเทวธรรม ทำให้มนุษย์คงเป็นมนุษย์และทำมนุษย์ให้เป็นเทวดา ทั้งยังเป็นภาชนะรองรับ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา คือทำให้เป็นพระพรหมอีกด้วย

พงศาวดารจีน ที่เราได้อ่าน ๆ กันมาแล้ว ถ้าจะพิจารณาโดยทั่ว ๆ ไป และย่นใจความก็ได้ ๒ หลัก คือมี ๒ สมัย สมัยเจริญและสมัยเสื่อม *สมัยเจริญก็คือสมัยตงฉิน* คนซื่อตรงสุจริตตั้งแต่ผู้มีอำนาจสูงสุดลงมาจนถึงพลเมืองธรรมดา ที่ประกอบการอาชีพทำนา ทำไร่ ทำสวน ค้าขาย ตลอดจนคนกวาดถนนเป็นคนซื่อตรงสุจริตกันโดยมาก บ้านเมืองก็เจริญอยู่เย็นเป็นสุขไม่เบียดเบียนกันทุกคน ต่างละอายแก่ใจตัวเองที่จะเป็นคนชั่วช้าเลวทราม เพราะประพฤติชั่ว และกลัวที่จะเป็นที่ดูถูกดูหมิ่นเป็นที่รังเกียจของคนดี มีหิริโอตตัปปะกันทั่วหน้า *สมัยเสื่อมนั้น ก็คือสมัยกังฉิน* คือคนคดโกง. คนคดโกงนั้นไม่ใช่หมายความเฉพาะว่า ประชาชนพลเมืองเท่านั้น เพราะประชาชนพลเมืองจะโกงกันก็เป็นเรื่องปลีกย่อยเล็กน้อย แต่ถ้าท่านใจเสี่ยงใหญ่คืออัครมหาเสนาบดีเป็นเสียเองแล้ว บริษัทบริวารของท่านก็ทำกันเป็นแถวลงมาเลย ราษฎรก็น้ำตาออกมาเป็นสายเลือดถูกบีบคั้นเบียดเบียนกันป่นปี้ *นี่สรุปใจความในพงศาวดารจีนซึ่งมีมาแต่ดึกดำบรรพ์*

เมื่อราษฎรเดือดร้อนอยู่ทุกหย่อมหญ้า แล้วจะทำอย่างไร ก็ร้อนถึงเง็กเซียนฮ่องเต้ ซึ่งเป็นเทพเจ้าสูงสุดของพวกจีนที่เขานับถือของเขา บันดาลให้เทพบุตรที่มีอิทธิพล มีสติปัญญา

มีคุณธรรมลงมาเกิด ที่ท่านแสดงว่าเง็กเซียนฮ่องเต้ให้เทวบุตรผู้สามารถลงมาเกิดนั้น ก็หมายความว่าต้องหาคนที่มีจิตใจสูงมีหิริโอตตัปปะ เป็นเทวดาในเมืองมนุษย์มาช่วยแก้ไข

เมื่อพูดถึงเทวดาแล้ว ก็เป็นเหตุให้นึกถึงเทวธรรมของพระพุทธศาสนา อนุมานได้ว่าเทพบุตรที่ลงมาเกิดนั้นก็คือคนที่มีหิริโอตตัปปะนั้นเอง ต้องเอาคนที่มียางอายกลัวบาปกลัวกรรมมีความกลัวต่อความเสื่อมเกียรติ รักเกียรติเป็นที่สุด มาเป็นผู้จรรโลง คือมาเป็นอัครมหาเสนาบดีและหาบริษัทบริวารที่ดีร่วมคณะ ที่ล้วนเป็นคนมียางอายทั้งนั้น เข้าบริหารราชการบ้านเมืองทั่วกัน แล้วข้าราชการกังฉินก็อยู่ไม่ได้ เพราะท่านรู้ทันว่าเป็นผู้ทำความเสื่อมก็หมดอำนาจราชศักดิ์ออกไป ขุนนางตงฉินก็เข้ามาช่วยกันแก้ไข ปรับปรุงการปกครองชำระสะสางการคดการโกงกันให้หมดไป เมื่อทำเรียบร้อยแล้ว ราษฎรก็ได้ทำมาหากินเป็นปกติสุข เมื่อราษฎรทำมาหากินเป็นปกติแล้ว นาเจริญไร่เจริญ การค้าอุตสาหกรรมเจริญ ผลที่เกิดขึ้นจากผลิตภัณฑ์เหล่านั้นก็ได้มาเป็นส่วยสาอากรบำรุงบ้านเมือง เงินเข้าท้องพระคลังหลวงมาก งบประมาณแผ่นดินมีเพิ่มขึ้นก็พอที่จะบำรุงบ้านเมืองทำถนนหนทาง ให้การศึกษาเล่าเรียน บำรุงการทหาร บำรุงสาธารณูปโภคมากประโยชน์ซึ่งเอามาจากราษฎรนั้น มาเป็น

ประโยชน์ส่วนรวมและกลับสนองผลแก่ราษฎร ราษฎรได้รับความอยู่เย็นเป็นสุขเรื่อยมา

แต่เมื่อบ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุขแล้ว ก็ทำให้คนติดสุขและประมาท ท่านข้าราชการตงฉิน ตั้งแต่ท่านใจเสี่ยงลงมาเมื่อแก้ไขให้เรียบร้อยแล้วก็ดีใจ ปล่อยวางทอดธุระ *เมื่อประมาทก็เป็นโอกาสให้พวกกังฉินฉวยโอกาส เพราะกังฉินนั้นมีความฉลาดอยู่มาก ก็เข้าประจบใช้สอยขุนนางตงฉิน แล้วก็ตายใจหลงเชื่อ มีแต่ความฉลาด ไม่มีความเฉลียว เห็นใช้คล่องว่องไวทันใจก็มอบอำนาจให้ พวกขุนนางกังฉินก็ได้อำนาจคืบหน้าไปเรื่อย ๆ ในที่สุดพวกตงฉินก็ตกเก้าอี้ไป พวกกังฉินก็เข้าครองตำแหน่ง* เมื่อได้ครองตำแหน่งแล้ว ก็ใช้อุบายที่จะกอบโกยเข้าพกเข้าห่อของตัว โดยวิธีฉ้อราษฎร์บังหลวง ราษฎรก็เริ่มเดือดร้อนกันทุกหย่อมหญ้าเรื่อยไป จนทนไม่ไหวก็ก่อการวุ่นวายขึ้น ต้องร้อนถึงเง็กเซียนฮ่องเต้อีก

นี่แสดงให้เห็นว่าโลกนี้มีความเจริญกับเสื่อมเป็นคู่กัน เจริญเกิดขึ้นเพราะมนุษย์มีหิริโอตตัปปะ พร้อมกันประพฤติดีปฏิบัติชอบ มีเมตตากรุณาต่อกัน มีศีลธรรม ไม่เห็นแก่ทรัพย์ซึ่งเป็นของทำให้เสื่อมเกียรติ และเป็นเหตุให้เบียดเบียนกัน ฝ่ายความเสื่อมจะเกิดขึ้น ก็เพราะมนุษย์ไม่มีหิริโอตตัปปะ ไม่มีศีลมี

เมตตากรุณา ไม่รักเกียรติรักแต่ทรัพย์สินเงินทอง รักแต่อำนาจ ใช้อำนาจผิดธรรม

เมื่อเราอ่านพงศาวดารซึ่งเป็นของเก่า ๆ เราจับเหตุแห่งความเจริญและความเสื่อมได้ดังนี้แล้ว คือรู้ว่า *ความเจริญและความเสื่อมของบ้านเมืองนั้น ไม่ได้อยู่ที่ดินฟ้าอากาศ ไม่ได้อยู่ที่แอกไถ ไม่ได้อยู่ที่วัวควาย ไม่ได้อยู่ที่แผ่นดิน ไม่ได้อยู่ที่ถนนหนทาง แต่อยู่ที่คน* ถ้าคนมีจิตใจเจริญ มีหิริโอตตัปปะก็ทำความเจริญ ถ้าคนไร้หิริโอตตัปปะกันทั่วบ้านทั่วเมืองแล้ว คือเป็นคนขี้เมากันทั่วบ้านทั่วเมืองแล้ว หมดยางอายประมาทกันทั่วแล้วก็ต้องเสื่อม

เพราะฉะนั้น เราทั้งหลายทุกเพศทุกวัย ทั้งผู้น้อยผู้ใหญ่ ทั้งคฤหัสถ์ ทั้งบรรพชิต มีหน้าที่ต่าง ๆ กัน ล้วนต้องมีหน้าที่เป็นผู้รับผิดชอบในความเจริญ และความเสื่อมของชาติร่วมกัน เปรียบเหมือนอยู่ในเรือลำเดียวกัน ถ้าเรือจมก็ต้องลอยคอและสำลักน้ำตายด้วยกัน ถ้าเรือไม่จมก็รอดด้วยกันเมื่อเป็นดังนี้แล้ว เราก็ต้องช่วยกันสร้างคุณธรรม คือ หิริโอตตัปปะและศีลธรรมให้เกิดขึ้นในตนและคนอื่น ช่วยกันทำตนให้เป็นตัวอย่างดีที่ ทำความเป็นมนุษย์ของเราและคนอื่น ๆ ที่อยู่ในความรับผิดชอบของเราให้บริบูรณ์ด้วยมนุษยธรรม ทำให้มนุษย์ในเมืองเรานี้ให้เป็น

เทวดาและเป็นพรหมขึ้นเป็นชั้น ๆ คือผู้ที่เป็นบิดามารดาครูบาอาจารย์ ก็ทำตัวให้บริบูรณ์ด้วยคุณธรรมของพระพรหม ผู้ที่เป็นผู้ปกครองคนอื่นในหน้าที่ต่าง ๆ ก็ต้องทำตนให้ถึงพร้อมด้วยเทวธรรม คือหิริโอตตัปปะและศีลธรรมอันเป็นคุณธรรมของเทวดาและมนุษย์ นอกจากนี้คือที่ต่ำกว่ามนุษย์เราไม่ต้องการ

ถ้าเราทุกคนพร้อมเพรียงร่วมใจกันแก้ไขตัวเองและแก้ไขคนอื่น ด้วยสร้างตัวอย่างดีดังนี้แล้ว เราก็หวังได้ว่าความเสื่อมทั้งหลายทั้งปวง ที่ปรากฏอยู่เฉพาะหน้า ก็จะหมดไปด้วยความสามารถของเรา และเราจะได้เป็นที่รักที่เคารพนับถือของอนุชน คือเด็กรุ่นหลัง ๆ ว่าเราเป็นผู้รักษาชาติบ้านเมืองไว้ให้เขา และเป็นผู้สร้างเขาให้เป็นมนุษย์ที่ดี ที่เจริญ สามารถเป็นผู้รับมรดกและปกครองมรดก คือความเป็นชาติไทยไว้ได้บริบูรณ์

ในพุทธภาษิตนี้ แสดงหิริโอตตัปปะ คือความละอายต่อบาป และความสะดุ้งกลัวต่อโทษทุกข์อันเป็นผลของบาป และแสดงว่าผู้มีหิริโอตตัปปะนั้น เป็นสัปปุรุษคือเป็นคนดี เป็นคนสงบ และเป็นผู้ตั้งมั่นอยู่ในธรรมอันขาว ธรรมอันขาวนี้หมายถึงความบริสุทธิ์ หรือสุจริตธรรม อันนี้เป็นความจริง ถ้าคนมีสุจริตธรรมแล้ว ก็เป็นคนชั้นสูงมีจิตใจสูง มีหิริโอตตัปปะสมควรเป็นเทวดา ผู้ที่เรารักเราเคารพนับถือ เช่นบิดามารดา

ครูบาอาจารย์ หรือสมณพราหมณ์ผู้มีศีลนั้น ล้วนเป็นผู้มีสุกก-ธรรม มีหิริโอตตัปปะและเป็นคนสงบทั้งนั้น นี้ก็แสดงให้เห็นชัดว่า เราเองก็เคารพนับถือคนมีหิริโอตตัปปะ คนประพฤติสุจริต และคนสงบเรียบร้อย เมื่อเป็นเช่นนี้ก็แสดงว่า ในพวกเรานี้มีสัปบุรุษ มีผู้ทรงเทวธรรม มีผู้ตั้งอยู่ในสุกกธรรมแล้ว ยังแต่จะเผยแผ่หิริโอตตัปปะ และสุกกธรรมนั้นให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นต่อไป

เพราะฉะนั้น ขอท่านทั้งหลายซึ่งเป็นครูบาอาจารย์เป็นปกครอง จงช่วยกันเผยแผ่คุณธรรม คือหิริโอตตัปปะและสุกก-ธรรมนี้ ที่เป็นขั้นต่ำได้แก่ศีล ๕ และกัลยาณธรรม ๕ ให้ซึมซาบเข้าในจิตใจของชนทั้งหลายทั้งผู้น้อยผู้ใหญ่ และอนุชนที่อยู่ในปก-ครองของท่าน *ให้รู้สึกว่าเราเป็นคนไทยที่มีอิสรภาพ เป็นเอกราชที่โลกเขายังนับถือนั้น ก็เพราะเรามียางอาย เรารักเกียรติและกลัวต่อความเสื่อมเกียรติ เราไม่เบียดเบียนกันเองเคารพสิทธิของกัน เคารพหน้าที่ของกันและกัน* ถ้าเด็กรุ่นหลังได้สำนึกรู้ในข้อนี้แล้ว ไม่สำคัญผิด โดยเห็นวิชาการว่าเป็นสิ่งสำคัญยิ่งกว่าศีลธรรมแล้ว กลับมาเห็นศีลธรรมสำคัญยิ่งกว่าวิชาการ หรือเท่าเทียมวิชาการ และแล้วเอาใจใส่ศีลธรรมและวิชาการพร้อมๆกันไปเราก็จะได้ผล ๒ ทาง คือได้คนที่มีความรู้ความฉลาดใน

ศิลปวิทยาและได้คนที่มีใจบริสุทธิ์มีความประพฤติดี มาเป็นผู้บริหารงาน

ท่านทั้งหลายที่เป็นชั้นบิดา มารดา ครูบาอาจารย์ ผู้ปกครอง ในที่สุดจะตายหมดทุกคนไม่มีใครเหลือ *ส่วนผู้ที่จะมาบริหารงานแทนเราซึ่งตายไปนั้น ก็คือลูกหลานเหลนของเรา ศิษย์ของเรา ซึ่งจะได้รับมรดกความดีความชั่วความโง่ความฉลาดไปจากเรานั่นเอง*

เราเป็นผู้สร้าง เราต้องสร้างเขาให้ดี ให้เขาสามารถดำรงรักษาชาติไทย ตลอดถึงคุณสมบัติของไทยไว้ให้ได้ ถ้ามิฉะนั้น ความรับผิดชอบจะตกอยู่กับพวกเราซึ่งจะปฏิเสธเสียไม่ได้ นี่เป็นข้อที่ควรสำนึกและข้อที่เราจะต้องอับอาย เรากลัวอายเราต้องแก้ จะถือว่าตายไปแล้วใครด่าเราก็ไม่ได้ยินนั้น ไม่ชอบ ไม่สมควร เพราะคำติเตียนนั้นเป็นเรื่องที่หูต่อ ๆ มา เช่นหูของลูกเต้าหลานเหลนของเราจะต้องได้ยิน และจะต้องเจ็บแทน

ดังกล่าวมานี้แสดงว่าคนไม่ได้ตาย ถ้ามีลูกก็ลูกนั่นแหละเป็นพืชพันธุ์สืบต่อ จะรับทุกข์แทน รับความเสื่อมเกียรติแทน ถ้าได้รู้คิดกันดังนี้แล้ว ก็เชื่อว่าเราทุกคนจะช่วยกันแก้ไขไม่ให้ความเสื่อมเกิดขึ้นได้ ด้วยอุบายดังพรรณนามา ด้วยประการฉะนี้.

สยํ กตานิ ปุญฺญานิ ตํมิตฺตํ สมฺปรายิกํ
บุญกุศลที่ตนได้ทำไว้แล้ว จะเป็นมิตร เป็นสหาย
ที่ซื่อสัตย์ที่สุด ทั้งในโลกนี้โลกหน้า.

สพฺพํ กิร ปหาย คนฺตพฺพํ ปรโลกํ
คจฺฉนฺตํ เนว โภคา น ญาตโย อนุคจฺฉนฺติ
บุคคลทุก ๆ คน จำจะต้องละทิ้งสิ่งทั้งปวง โภคทรัพย์
สมบัติก็ดี ญาติสนิทมิตรสหายก็ดี ไม่สามารถจะติดตาม
บุคคลผู้ที่ตายจากโลกนี้ไปสู่โลกหน้าได้เลย.

อปฺปมตฺตา น มียนฺติ เย ปมตฺตา ยถา มตา
คนไม่ประมาทเชื่อว่าเป็นคนไม่ตาย
คนประมาทเหมือนคนตายแล้ว

กฎแห่งกรรมและการเกิดใหม่มีจริงหรือไม่

ด้วยความสงสัยอยากรู้อยากเห็นและไม่เชื่อถือสิ่งต่าง ๆ โดยง่ายของมนุษย์ จึงทำให้วิทยาการต่าง ๆ ได้เจริญก้าวหน้าไปจนมนุษย์สามารถรู้จักเรื่องของโลก เรื่องของห้วงอวกาศมากขึ้นทุกที ๆ แต่มนุษย์ส่วนใหญ่กลับละเลยเรื่องของชีวิตตนซึ่งเล็กนิดเดียวลงไปเรื่อย ๆ ทุกขณะ ท่านเคยคิดหรือเคยนึกสงสัยหรือไม่ว่า ตัวท่านคือใคร เกิดมาได้อย่างไร ตายแล้วจะไปไหน แล้วทำไมตัวท่านซึ่งเกิดมาร่วมพ่อแม่เดียวกันหรือร่วมเครือญาติเดียวกัน หรือร่วมชั้นเรียนเดียวกัน ฯลฯ แต่ทำไมจึงมีอะไรแตกต่างกันเช่น โง่—ฉลาด, ยากจน—ร่ำรวย, รูปชั่ว—รูปงาม โชคร้าย—โชคดี, ร่างกายไม่สมประกอบ—ร่างกายสมประกอบ, ทำกอบแต่ได้กำ—ทำกำแต่ได้กอบ ฯลฯ และบางท่านอาจแตกต่างกันมากมายยังกะฟ้ากับดิน

เห็นเรื่องนี้ดีมีเหตุมีผลมีทางพิสูจน์ได้จึงใคร่นำเสนอผู้อ่านที่ยังไม่เคยรู้ เคยคิดไว้พิจารณา เพราะว่าอาจเป็นเครื่องปลอบประโลมใจผู้ที่ผิดหวัง ผู้ที่ประสบมรสุมชีวิต ให้มีแรงกายและแรงใจ อดทนต่อการดำรงชีวิต อดทนต่อการกระทำดีเพื่อ

ความดี อันจะเป็นประโยชน์สุขและผลดีต่อส่วนตัวและส่วนรวม ทั้งยังอาจจะกลายเป็นบันไดขั้นแรกที่ช่วยกระตุ้นเตือนผู้ที่ชอบศึกษาชอบใช้สติปัญญาพิจารณาค้นคว้าพิสูจน์หาความจริงในเรื่องของชีวิต โดยไม่ปิดหูปิดตางมงายเชื่อถือถ้อยคำที่ปราศจากเหตุผล ดั่งคำของพระศาสดาพระองค์เดียวเท่านั้นที่กล้าตรัสไว้ให้เชื่อถือโดยอาการ ๑๐ ประการ

อย่าได้เชื่อถือโดยที่ได้รับฟังตามกันมาประการหนึ่ง อย่าได้เชื่อถือว่าเป็นของเก่านำสืบ ๆ กันมาประการหนึ่ง อย่าได้เชื่อถือโดยการตื่นข่าวประการหนึ่ง อย่าได้เชื่อถือโดยอ้างตำราประการหนึ่ง อย่าได้เชื่อถือโดยนึกเอาเองประการหนึ่ง อย่าได้เชื่อถือโดยใช้ความคาดคะเนประการหนึ่ง อย่าได้เชื่อถือโดยความตรึกตรองตามอาการประการหนึ่ง อย่าได้เชื่อถือโดยความชอบใจว่าต้องกันกับลัทธิของตนประการหนึ่ง อย่าได้เชื่อถือโดยเชื่อว่าผู้พูดนี้ควรเชื่อได้ประการหนึ่ง อย่าได้เชื่อถือโดยนับถือว่าสมณะผู้นี้เป็นครูของเราประการหนึ่ง เพราะถ้าหากน้อมใจเชื่อถือไปทั้งหมดสิบประการแล้ว ความรู้และวิทยาการต่าง ๆ ย่อมเจริญก้าวหน้าไปไม่ได้ พระองค์สอนให้ใช้สติปัญญาพิจารณาเสียก่อนแล้วจึงค่อยเชื่อถือ

การศึกษาหาความจริงในเรื่องของชีวิตหรือกล่าวง่าย ๆ ก็คือ การศึกษาธรรมคำสั่งสอนของพุทธศาสนานั่นเอง และท่านสามารถทำการศึกษาทดลองปฏิบัติโดยไม่จำเป็นต้องเคารพนับถือก็ได้ ท่านปฏิบัติคล้ายกับท่านศึกษาวิทยาศาสตร์แขนงหนึ่ง ซึ่งท่านต้องผ่านทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติแล้ว ท่านจึงจะเกิดความรู้ สำหรับการศึกษาธรรมของพุทธศาสนาแบ่งออกเป็น ๒ ขั้น คือ ขั้นโลกิยธรรม และ ขั้นโลกุตตรธรรม ซึ่งแต่ละขั้นท่านควรระมัดระวังเลือกศึกษาเอาตามความเหมาะสมแห่งสภาวะและความสามารถของตน มิฉะนั้นจะทำให้เกิดการสับสนเข้าใจผิดในพุทธศาสนา ทำให้เห็นลึกเป็นตื้น เห็นตื้นเป็นลึก เกิดความวุ่นวายสับสนได้ เพราะทั้งสองขั้นนั้นตั้งอยู่บนสัจจะที่แตกต่างกัน โดยมนุษย์ยังมีกิเลสและตัณหาอุปาทานอยู่เป็นส่วนใหญ่ จึงใคร่ขอกล่าวถึงขั้นโลกุตตรธรรมโดยย่อก่อน ส่วนขั้นโลกียธรรมอันเป็นจุดมุ่งหมายโดยตรงของหนังสือนี้เป็นอันดับรอง

ขั้นโลกุตตรธรรมเป็นการศึกษาแก่นของชีวิตอย่างลึกซึ้งโดยตั้งอยู่บนอริยสัจจ์ที่ถือว่าโลกนี้เป็นทุกข์ เพราะตัณหาอุปาทานเป็นเหตุ ทางที่จะพ้นทุกข์ก็คือ ตัดตัณหาอุปาทานเสียไม่ทยานอยากที่จะเป็นตัวเราหรือของเรา หรืออยู่ในภพใด ๆ หรือแม้แต่อยากที่จะไม่มีภพใด ๆ ดับอุปาทานเลิกยึดถือว่าเรานั้นมีตัวตน

และเลิกยึดถือว่าอะไรเป็นของเราโดยสิ้นเชิง เพราะความจริงนั้นตัวเราก็ไม่มีอะไรที่เป็นของเราโดยสิ้นเชิง ไม่มีอะไรที่เป็นของเราหรือของเขาก็ไม่มี เราหลงผิดยึดผิดถือว่ามีไปทั้งนั้น ความทุกข์จึงเกิดขึ้น การศึกษาขั้นนี้เป็นเรื่องของคนที่หน่ายโลก เพราะเห็นความจริงที่สุดว่าโลกนั้นเป็นทุกข์ ชีวิตนั้นเป็นทุกข์ เมื่อเป็นผู้ที่เห็นความจริงดั่งนี้แล้วย่อมไม่ถือสมมุติสัจจ์ว่าเป็นความจริงอีกต่อไป เมื่อไม่ยึดในสมมุติสัจจ์แล้วก็ย่อมสละโลกเพื่อบำเพ็ญชีวิตด้วยศีลธรรมของโลกุตตรธรรม ศีลแห่งโลกุตตรธรรมคือ ปาฏิโมกข์ ได้แก่ศีลของพระภิกษุ ส่วนธรรมของโลกุตตรธรรมนั้นจึงมิใช่ทำความดีเพื่อให้เกิดอีกต่อไป แต่ทำไปเพื่อให้ทุกอย่างดับโดยสิ้นเชิง

ขั้นโลกิยธรรม เป็นการศึกษาแต่เปลือกของชีวิตอย่างผิวเผิน โดยตั้งอยู่บนสมมุติสัจจ์ คือยึดถือในความจริงที่ยอมรับไว้ก่อนว่า เรามีตัวตน มีรูป มีนาม มีของเรา มีของเขา มีชาติบ้านเมือง และสังคมมนุษย์ที่เป็นของเรา มีพุทธศาสนาเป็นที่นับถือและมีพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ศีลธรรมของโลกียธรรมนั้นว่ากันด้วยหลักก็คือ เบ็ญจศีลเบ็ญจธรรม คือสอนให้เว้นความชั่วแต่ทำความดี เว้นจากการเบียดเบียนกัน ให้มีเมตตาต่อกัน สอนให้อยู่ด้วยกันด้วยความสงบและเกื้อกูลกันในทางโลก

สอนถึงกรรมดี กรรมชั่ว สอนถึงกฎแห่งกรรมและการเกิดใหม่ ซึ่งขอเสนอเพื่อพิจารณาสรุปโดยย่อดังนี้

หลักธรรมของพุทธศาสนามีว่า บุคคลผู้ท่องเที่ยวอยู่ในวัฏสงสารนี้ (การเวียนว่ายตายเกิด) เมื่อยังมีกิเลสอยู่ ก็ต้องเกิดอีก ในระหว่างที่เกิดนี้ถ้าทำชั่วมากย่อมถือกำเนิดในภพต่ำ เช่น นรก หรือภาวะแห่งสัตว์เดรัจฉาน ถ้าทำกรรมดีมากก็ถือกำเนิดในภพดี เช่น เทวดาหรือมนุษย์ เมื่อใดกิเลสหมดสิ้นไป ภพชาติ (การเกิด) ต่าง ๆ ก็ดับมอดลงไปเหมือนไฟหมดเชื้อ.

ตามหลักนี้ เชื่อว่าชาติก่อนมีจริง ชาติหน้ามีจริง และเชื่อว่าบุคคลและสัตว์ย่อมเป็นไปตามอำนาจกรรมที่ตนทำไว้ กรรมนั่นเองมีอำนาจจัดสรรบุคคลให้แตกต่างกัน ตามธรรมดาบุคคลสร้างกรรมขึ้นก่อนแล้วกรรมที่เขาสร้างก็ยอกย้อนมาสร้างเขาในภายหลัง เหมือนบุคคลทำงานเพื่อได้เงินทองเครื่องเลี้ยงชีพ ผลของงานนั้นเองกลับมาเลี้ยงเขาในภายหลังให้มีกินมีใช้มีความสุขในการครองชีพ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ไม่มีแรงใดเสมอด้วยแรงกรรม บุคคลผู้มีกรรมในอดีตมาดี ถ้าไม่ทำชั่วอันเป็นเหตุให้กรรมในอดีตถูกกีดกั้นด้วยกรรมปัจจุบัน ก็จะมีความเจริญในชีวิตมาก กฎแห่งกรรมมีความสัมพันธ์กับเรื่องการเวียน

ว่ายตายเกิดอย่างใกล้ชิด ถ้าเว้นกฎแห่งกรรมและการเวียนว่ายตายเกิดเสียแล้ว มนุษย์จะมองเห็นว่าโลกนี้ช่างไร้ความยุติธรรมอย่างยิ่ง

เรื่องกรรมเป็นเรื่องสลับซับซ้อนมาก แต่พอจำแนกเพื่อให้เกิดความเข้าใจได้ดังนี้

ถ้าจัดตามหน้าที่ กรรมมี ๔ คือ

๑. ชนกกรรม คือ กรรมซึ่งทำหน้าที่ส่งให้เกิด บุคคลจะเกิดดีหรือเลว ในตระกูลสูงหรือต่ำก็แล้วแต่กรรมประเภทนี้ เมื่อส่งให้เกิดแล้วก็หมดหน้าที่ เสมือนมารดาคลอดบุตรแล้วไม่เลี้ยงต่อไป เด็กจะดีหรือเลวก็สุดแล้วแต่พี่เลี้ยงนางนม ชนกกรรมนี้มักเป็นผลของอาจิณณกรรม คือ กรรมที่บุคคลทำจนเคยชิน หรือเป็นผลของอาสันนกรรมคือ กรรมที่ทำเมื่อจวนจะสิ้นชีพในชาติก่อน

๒. อุปถัมภกกรรม คือ กรรมที่เป็นเหมือนพี่เลี้ยงคือคอยอุปถัมภ์ค้ำชูให้ดีขึ้นหรือเลวลงไปกว่าเดิม เหมือนพี่เลี้ยงอบรมเด็กให้ดีก็มี อบรมเด็กให้เสียก็มี

๓. อุปปีฬกกรรม คือ กรรมที่บีบคั้นให้แรงแห่งความทุกข์ทรมานให้หมดไป หรือบีบคั้นแรงแห่งกุศลให้สูญสิ้นหมดพลัง

๔. อุปฆาตกรรมหรือกรรมตัดรอน กรรมนี้มีพลังมาก สามารถตัดรอนทั้งผลแห่งกรรมดีและผลแห่งกรรมชั่วให้ลดลง หรือหมดไป

ตัวอย่างรายละเอียดในการจัดกรรมตามหน้าที่มีดังนี้

ประการแรกของชนกกรรม คือ กรรมที่ส่งให้บุคคลเกิด หมายความว่าคนเราจะเกิดในตระกูลยากจน หรือมั่งมี รูปร่างผิวพรรณไม่งดงามหรืองดงาม ฯลฯ แตกต่างกันอย่างไรก็แล้วแต่กรรมชนิดนี้ของตนจัดสรรไว้ เมื่อบุคคลเกิดมาแล้วสมมุติว่าเป็นชนกกรรมฝ่ายดีทำให้เขาเกิดมาในตระกูลที่มั่งคั่งทรัพย์และบริวาร เขามิได้ประมาทมัวเมาหมั่นประพฤติแต่ความดี หาทรัพย์เพิ่มเติม รักษาทรัพย์ที่มีอยู่แล้วให้มั่นคง ถนอมน้ำใจบริวารด้วยการตักเตือนสั่งสอนสงเคราะห์ เอื้อเฟื้อ พูดจาไพเราะ ทำประโยชน์ให้และวางตนเหมาะสม การกระทำของเขาเป็นอุปถัมภกกรรม ช่วยส่งเสริมผลของกรรมดีเก่ารวมกับกรรมใหม่ ทำให้มั่งคั่งมากขึ้น มีบริวารมากขึ้น มีคนเคารพรักใคร่มากขึ้น ฯลฯ

แต่ในทางตรงกันข้าม ถ้าเขาผู้ได้แล้วซึ่งฐานะเช่นนั้นเพราะกรรมในอดีตส่งผลให้ แต่เขากลับมัวเมาประมาทประพฤติแต่ความชั่ว ผลาญทรัพย์สมบัติของตระกูลด้วยอบายมุขนานาประการ และคบมิตรเลว กรรมของเขานั้นมีสภาพเป็นอุปปีฬก-

กรรมคอยบีบคั้นเขาให้ต่ำต้อยลงจนสิ้นเนื้อประดาตัว บริวารก็หมดสิ้น ถ้าเขาทำชั่วมากขึ้น ๆ กรรมนั้นก็จะกลายสภาพเป็นอุปฆาตกรรม ตัดรอนให้ผลของกรรมดีเก่าลดลงหมดสิ้นไปกลายเป็นคนล้มละลาย มีแต่คนเกลียดชังแช่งด่า ฯลฯ

อีกด้านหนึ่งสมมุติว่า บุคคลผู้หนึ่งเกิดมาลำบากยากเข็ญขัดสนทั้งทรัพย์และบริวาร รูปร่างผิวพรรณไม่งาม เพราะอกุศลกรรมแต่ปางบรรพ์หลอมตัวเป็น ชนกกรรมฝ่ายชั่ว เมื่อเกิดมาแล้วเขายังประกอบกรรมชั่วหนักเข้าไปอีก กรรมนั้นมีสภาพเป็นอุปถัมภกกรรม ช่วยสนับสนุนแรงกรรมเก่าทำให้ฐานะของเขาทรุดหนักลงไปอีก แต่ถ้าเขาผู้มีฐานะเช่นนั้น เมื่อเกิดมาแล้วแต่ไม่ประมาทอาศัยความเพียรพยายามในทางที่ชอบ รู้จักคบมิตรดีกรรมของเขานั้นมีสภาพเป็น อุปีฬกกรรม บีบคั้นผลของอกุศลกรรมเก่าให้เพลากำลังลง ถ้าเขามีความพยายามหมั่นประกอบสัมมาชีพมากขึ้น ขวนขวายในทางบุญกุศลมากขึ้น กรรมของเขาแปรสภาพเป็น อุปฆาตกรรม ตัดรอนผลแห่งอกุศลกรรมเก่าให้ขาดสูญจนในที่สุดเป็นคนตั้งตัวได้ดีมีหลักฐานมั่นคงขึ้น ฯลฯ

ถ้าจัดตามแรงหนักเบา กรรมมี ๔ คือ

๑. ครุกรรมหรือกรรมหนัก ฝ่ายดีหมายถึงมหัคคตกุศล

จิตคือญาณ ฝ่ายชั่วหมายถึงอนันตริยกรรม ๕ คือ ฆ่ามารดา ฆ่าบิดา ฆ่าพระอรหันต์ ทำร้ายพระพุทธเจ้าเพียงทำพระโลหิตให้ห้อเลือด และทำลายสงฆ์ซึ่งสามัคคีมีศีลอาจาระเสมอกันให้แตกจากกัน

๒. อาจิณณกรรมหรือพหุลกรรม คือ กรรมที่ทำจนเคยชินสม่ำเสมอ กรรมนี้ค่อย ๆ ให้ผลช้า ๆ และให้ผลยั่งยืน

๓. อาสันนกรรม คือ กรรมดีหรือชั่วที่บุคคลทำเมื่อจวนสิ้นใจ แม้เพียงการน้อมนึกในชั่วขณะนั้นก็ตาม

๔. กัตตากรรมหรือกตัตตาวาปนกรรม คือ กรรมที่บุคคลทำลงไปโดยมิได้เจตนา

ถ้าจัดตามกาลที่ให้ผล กรรม ๔ คือ

๑. ทิฏฐธรรมเวทนียกรรม คือ กรรมที่ได้ผลในชาติปัจจุบันรวดเร็วทันตาเห็น

๒. อุปัชเวทนียกรรม คือ กรรมที่ได้ผลในชาติต่อไปถัดจากชาติปัจจุบัน

๓. อุปราปรเวทนียกรรม คือ กรรมที่ได้ผลหลังจากอุปัชเวทนียกรรมเรื่อยไป สบโอกาสเมื่อใดให้ผลเมื่อนั้น

๔. อโหสิกรรม คือ กรรมที่ไม่ได้ผล เลิกแล้วต่อกัน

สำหรับกรรมที่ให้ผลตามแรงหนักเบาและกรรมที่จัดตามกาลที่ให้ผล อธิบายโดยละเอียดรวมกันไปเลยทีเดียวได้ดังนี้

กรรมใดอันบุคคลทำแล้วให้ผลในปัจจุบันทันตาเห็นทั้งฝ่ายดีและฝ่ายชั่ว กรรมนั้นเรียกทิฏฐธรรมเวทนียกรรม ให้ผลรวดเร็ว ส่วนมากมักเป็นครุกรรมหรือกรรมหนัก

ส่วนกรรมใดอันบุคคลทำแล้ว ยังไม่มีโอกาสให้ผลในชาติปัจจุบัน จึงไปให้ผลในชาติถัดจากชาติปัจจุบัน กรรมนั้นเรียกว่าอุปัชเวทนียกรรม

กรรมใดอันบุคคลทำแล้ว ไม่มีโอกาสได้ผลแม้ในชาติถัดไปแต่คอยโอกาสให้ผลในชาติต่อ ๆ ไปอีกเหมือนสุนัขไล่เนื้อทันเข้าเมื่อใดกัดเมื่อนั้น กรรมนั้นเรียก อุปราปรเวทนียกรรม

กรรมใดอันบุคคลทำแล้ว เนื่องจากรอคอยนานเกินไปเพราะไม่มีโอกาสจึงไม่ได้ผลต้องเลิกแล้วกันไป กรรมนั้นเรียกอโหสิกรรม เหมือนเมล็ดพืชที่ชาวนาหรือชาวสวนเก็บไว้นานเกินไปจนเสีย นำมาปลูกไม่ขึ้น

กรรมอย่างเดียวกัน แต่เมื่อทำหน้าที่อย่างอื่นก็เรียกชื่อต่างออกไป เช่น บุคคลผู้ประกอบกรรม คือปาณาติบาตกรรม (ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต) เสมอ กรรมอันนั้นถ้าทำให้เขาได้รับการฆ่าตอบในชาติปัจจุบัน คือเขาต้องเสวยผลของกรรมในช่วงนี้ กรรมนั้น

ทำหน้าที่เป็น ทิฏฐธรรมเวทนียกรรม เมื่อสิ้นชีพแล้วเขาต้องไปเสวยทุกข์ในอบายภูมิ เช่น นรก หรือกำเนิดสัตว์เดรฉาน กรรมนั้นเป็น อุปปัชชเวทนียกรรม เมื่อพ้นจากอบายภูมิแล้ว เศษวิบากแห่งกรรมยังเหลืออยู่จะทำให้เขามีอายุสั้นเมื่อมาเกิดเป็นมนุษย์ กรรมนั้นทำหน้าที่เป็น อุปราปรเวทนียกรรม ในกรณีเดียวกัน บุคคลบางคนประกอบปาณาติบาต แต่เพราะมีกุศลกรรมในอดีตคอยคุ้มกันแวดล้อมให้ผลอยู่ อกุศลกรรมนั้นไม่สบช่องโอกาสที่จะให้ผลได้ บุคคลผู้นั้นทราบอย่างนั้นแล้วรีบขวนขวายบำเพ็ญกุศลต่าง ๆ มิได้หยุดหย่อนแรงแห่งกุศลหนาขึ้น ๆ คอยแวดล้อมเขาอยู่ทุกชาติ จนผลแห่งอกุศลกรรมคือปาณาติบาตไม่สบช่องโอกาสเลยนาน ๆ ไปก็จะกลายเป็น อโหสิ-กรรม คือเว้นการให้ผล เลิกแล้วต่อกัน อุปมาในทางโลกเหมือนผู้ร้ายฆ่าคนตายโดยเจตนาแล้วเที่ยวหลบหนีอยู่ จนพ้นอายุความที่กฎหมายบ้านเมืองวางไว้ เขาก็ไม่ถูกลงโทษตามกฎหมายเพราะได้รับอภัยด้วยกาลเวลา อโหสิกรรม ก็เป็นไปทำนองนี้ ในกรรมที่เป็นฝ่ายดีจะมีลีลาการให้ผลในทำนองเดียวกันนี้ โดยกรรมดีที่บุคคลทำมิใช่จะให้ผลครั้งเดียวแล้วหมดไป แต่มันจะคอยติดตามให้ผลอยู่นานจนกว่าจะหมดแรง

สำหรับกรรมที่บุคคลเมื่อจวนสิ้นชีพ (อาสันนกรรม) จะให้ผลก่อนกรรมที่บุคคลทำเป็นอาจิณ ทำสม่ำเสมอ (อาจิณณ-กรรม) แต่ให้ผลไม่ยั่งยืน ส่วนอาจิณณกรรมให้ผลทีหลังแต่ยั่งยืน อุปมาเหมือนโคที่ขังรวมอยู่ในคอก โคที่อยู่ปากคอกถึงแม้จะเป็นโคแก่หรือลูกโคที่มีกำลังน้อยก็ตาม เมื่อนายโคบาลเปิดประตูออก โคที่อยู่ปากคอกจะออกได้ก่อนเพราะอยู่ใกล้ประตูคอกนั้นประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งเพราะแรงดันของโคอื่นที่ขังอยู่ใกล้ประตูคอก อยากจะออกจากคอกด้วย จึงดันโคแก่หรือลูกโคออกมา แต่เมื่อออกพ้นจากประตูคอกแล้ว โคใดมีกำลังมาก โคนั้นย่อมออกหน้าทิ้งโคแก่ทุพพลภาพไว้เบื้องหลังฉันใด ทำนองเดียวกันอาสันนกรรมมีกำลังอ่อนมาก แต่เนื่องจากเป็นกุศลจิตหรืออกุศลจิตซึ่งมีช่องใกล้ชิดกับการปฏิสนธิในภพใหม่จึงได้ผลทันที ในขณะที่บุคคลเคลื่อนจากภพเก่าสู่ภพใหม่นั่นเอง แต่เมื่อได้ผลแล้วก็แล้วไปเท่านั้นเอง การตามให้ผลยั่งยืนเป็นหน้าที่ของอาจิณณกรรม คือกรรมที่บุคคลทำเป็นประจำ

เช่นตัวอย่างเพิ่มเติม สมมุติว่ามีบุคคลผู้หนึ่งทำความดีด้วย กาย วาจา ใจ เป็นอันมากหมั่นประกอบบุญกุศลตลอดชีวิต แต่เป็นธรรมดาของชีวิตปุถุชนย่อมเคยประกอบกรรมชั่วมาบ้างไม่มากก็น้อย เช่น เคยกล่าวเท็จหลอกลวงดื้อดึงต่อบิดามารดา

เป็นต้น เมื่อมรณะสมัยมาถึง เขามิได้นึกถึงบุญกุศลที่ทำมาเลย มัวกังวลแต่เรื่องที่เคยกล่าวเท็จ ฯลฯ ต่อบิดามารดา ถ้าเขาสิ้นใจลงขณะนั้น แรงบาปที่เขากล่าวเท็จ ฯลฯ ต่อบิดามารดาจะให้ผลทันที ส่งให้เขาไปถือปฏิสนธิในกำเนิดที่ต่ำทราม เช่นไปนรก หรือกำเนิดสัตว์เดรัจฉาน หากเกิดเป็นมนุษย์ก็เป็นมนุษย์ที่ลำบากยากเข็ญอยู่ชั่วระยะหนึ่ง เพียง ๗ วัน ๑ เดือน ๖ เดือน หรือ ๑ ปี เป็นต้น ถ้าผลแห่งอกุศลกรรมนั้นหมดกำลัง ก็เปิดโอกาสให้อาจิณณกรรมที่เป็นกุศลซึ่งเขาทำมาตลอดชีวิตให้ผลต่อไปโดยเขาจะโชคดีประสบความสุขความเจริญ ได้ที่พึ่งพักพิงอย่างดี และมีความสุขตลอดชีวิตใหม่ ฯลฯ ในทางตรงกันข้ามบุคคลอีกคนหนึ่งทำแต่กรรมชั่วมาเป็นอันมาก ทำความชั่วเป็นอาจิณ แต่ถึงกระนั้นเขาต้องเคยทำกรรมดีมาบ้างไม่มากก็น้อย เมื่อถึงเวลาจวนตายเขาระลึกถึงแต่กรรมดีที่เคยทำไว้ กรรมชั่วเป็นอันมากที่เคยทำเขามิได้ระลึกถึงเลย หากตายลงในขณะจิตเช่นนี้ เขาจะต้องไปปฏิสนธิในกำเนิดที่ดีก่อน แต่เนื่องจากผลแห่งกรรมดีน้อยมากจึงหย่อนกำลังให้ผลเพียงเล็กน้อยแล้วหมด เปิดโอกาสให้กรรมชั่วต่าง ๆ ที่เขาทำมาในชาติก่อนรุมล้อมให้ผลทำให้เขาได้รับทุกขเวทนาประสบความเสื่อมความวิบัติต่าง ๆ เรื่อยไปแม้เขาจะพยายามทำดีมากที่สุด แต่แรงแห่งอกุศลในอดีตก็รังควานให้รำคาญ

เดือดร้อนอยู่ร่ำไป จึงกล่าวได้ว่าไม่มีแรงใดเสมอด้วยแรงกรรม

เรื่องกรรมยิ่งว่าไปดูเหมือนยิ่งสลับซับซ้อนยากแก่การเข้าใจ แต่ถ้าได้ทบทวนที่กล่าวมาแล้วแต่ต้นก็จะไม่ยากเกินไปจนถึงกับใช้สติปัญญาตรองตามแล้วไม่อาจเข้าใจได้

กรรมดีหรือกรรมชั่วจะคอยติดตามผู้กระทำอยู่เสมอเหมือนเงาตามตัว บุคคลที่มองไม่เห็นกรรมนั้นก็เพราะดำเนินชีวิตอยู่แต่ในทางมืด ดุจบุคคลมองไม่เห็นเงาตนเองในที่มืดสนิท เมื่อใดถูกแสงสว่างเขาจะมองเห็นเงาของตนเองทุกครั้งไป ทำนองเดียวกันบุคคลที่ได้รับการอบรมจิตใจให้สงบสะอาด และแสงสว่างขึ้นเท่าใดก็ยิ่งมองเห็นกรรม และ ผลของกรรมละเอียดปราณีตขึ้นเท่านั้น

โดยทั่วไปเนื่องจากกรรมจะให้ผลต่อเมื่อสุกงอมเต็มที่ คือมีระยะพักตัวตามสมควรบุคคลทั่วไปจึงเห็นกรรมได้ยากเพราะชีวิตมนุษย์สั้นเกินไปไม่พอแก่การพิสูจน์กรรมให้ตลอดได้ หากบุคคลทำกรรมแล้วให้ผลประจักษ์ในทันทีทันใด ใครเล่าจะประกอบกรรมชั่ว แต่เนื่องจากมันต้องคอยเวลา คอยโอกาส มีระยะพักตัวเพื่อความสุกงอมเต็มที่ก่อน ประดุจสตรีและบุรุษผู้อยู่ร่วมกันฉันท์สามีภรรยา แล้วถ้าหากจะมีบุตรกว่า มารดา บิดา และหมู่ญาติจะเห็นสตรีนั้นมีครรภ์ก็ต้อง ๕—๖ เดือนต่อมา มิใช่ว่าสตรีนั้นตั้งครรภ์ในราตรีนั้นแล้วรุ่งขึ้นครรภ์ก็ปรากฏแก่คนทั้งหลาย

เมื่อสตรีตั้งครรภ์แล้วรุ่งขึ้นจะคลอดก็หามิได้ สตรีย่อมคลอดบุตรเมื่อถึงเวลาอันสมควรฉันใดกรรมต่าง ๆ ที่บุคคลกระทำไว้จะผลิตผลก็ต่อเมื่อสุกงอมเต็มที่ ในเวลาอันเหมาะสมฉันนั้น และการคอยของกรรมนั้นอาจใช้เวลาเป็นสิบปี เป็นร้อยปี หรือเป็นพันปีก็ดี แม้การรอคอยนานแสนนานปานนั้น และมีความสลับซับซ้อนมากมายปานใด กรรมนั้นก็สามารถหาตัวบุคคลผู้ทำได้ถูกต้องเสมอ เสมือนลูกโคแม้จะรวมอยู่ในฝูงโคเป็นอันมากก็สามารถหาแม่ของมันพบ

ดังนั้นบุคคลผู้กระทำกรรมดี ย่อมได้รับผลดีเป็นเครื่องตอบแทน ผู้กระทำกรรมชั่วย่อมได้รับผลชั่วเช่นกัน การที่บุคคลยังลังเลสงสัยในเรื่องนี้ ก็เพราะไปตัดสินเอาที่ปรากฏการณ์บางอย่าง ภายนอกอันมีลักษณะเป็นมายาและหลอกหลอน เช่นตัวอย่างเล็กน้อยดังนี้ สมมุติบุคคลผู้หนึ่งได้เห็นคหบดีหรือบุตรคหบดี นั่งรถเทียมม้าอันสวยงาม มีบริวารแวดล้อมล้วนเป็นสตรีที่โสภาประดุจอัปสรสวรรค์ บุคคลนั้นย่อมตัดสินเอาตามสิ่งที่ปรากฏได้เห็นนั้นเองว่า คหบดีหรือบุตรของคหบดีผู้นั้น น่าจะมีความสุขอิ่มเอิบอย่างยิ่ง แต่ความจริงในขณะนั้นคหบดีหรือบุตรคหบดีอาจมีความทุกข์หม่นไหม้อย่างมากก็ได้ สิ่งที่ปรากฏให้เห็นมิใช่จะตรงกับความเป็นจริงเสมอไป เพราะฉะนั้น คนที่ทำความ

ชั่วไว้มาก ความชั่วจะคอยรบกวนจิตใจของเขาให้กังวลอยู่เสมอ แม้จะปรากฏแก่ตาคนอื่นให้ดูเหมือนว่าจะมีความสุข แต่ภายในจิตใจของเขาเองเล่า ใครเป็นคนรู้ว่า มีความสุขทุกข์อันใดถมอยู่บ้าง

อนึ่ง คนที่ชอบบ่นว่า ทำดีไม่ได้ดีนั้นเขาได้เคยสำรวจบ้างหรือไม่ว่า เขาทำดีถึงขนาดที่พอจะรับผลดีที่เขาต้องการแล้วหรือ ? หรือว่าเขาทำดีเพียง เล็ก ๆ น้อย ๆ แล้วต้องการให้ได้รับผลดีมาก ๆ หรือเปล่า เขาทำความดีถูกต้องหรือไม่ เขาอาจทำความดีอย่างผิด ๆ ก็ได้ จึงปรากฏให้เห็นว่า ทำดีเหมือนไม่ได้ดี หรือบางทีเขาอาจใจร้อนเกินไป จนไม่อาจคอยรอผลได้ จึงโวยวายร่ำร้องนานาประการ การทำดีเป็นหน้าที่ของบุคคลผู้รักดี แต่การให้ผลดีนั้นเป็นหน้าที่ของกรรม บุคคลไม่อาจเร่งเร้าได้ เสมือนการไถคราดและหว่านเป็นหน้าที่ของชาวนา การออกรวงเป็นหน้าที่ของต้นข้าว ชาวนาจะอ้อนวอนเร่งเร้าปานใด ต้นข้าวก็ไม่อาจออกรวงให้ได้เมื่อยังไม่ถึงเวลา ในเรื่องชาวสวนปลูกต้นไม้ก็ทำนองเดียวกัน บุคคลหว่านพืชเช่นใด ย่อมได้รับผลเช่นนั้น จะอ้อนวอนบิดพริ้วโดยประการใดหาได้ไม่

ผลของกรรมชั่วจะคอยติดตามบีบคั้น ส่วนผลของกรรมดีจะคอยติดตามประคับประคองบุคคลอยู่ตลอดเวลาที่ท่องเที่ยว

เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏสงสารนี้ แต่บุคคลผู้มิได้สดับธรรมก็ไม่ทราบถึงความจริงข้อนี้ จึงเข้าใจไขว้เขวไปว่ากรรมดีกรรมชั่วไม่ได้ให้ผลอะไร คนทำชั่วได้ดีมีสุขก็มากมาย การมองเรื่องของชีวิตต้องมองในระยะยาวและกว้างไกล จึงจะเห็นวิถีชีวิตโดยตลอดได้

ส่วนกรรมดีและกรรมชั่วลบล้างกันได้หรือไม่นั้น ถ้าจะใช้คำว่าลบล้างก็ดูจะไม่ถูก แต่ถ้าใช้คำว่าละลายให้จางน่าจะถูกกว่า คือความดีสามารถละลายความชั่วให้จางหายได้ อุปมาว่าถ้าเรานำเกลือมากำมือหนึ่งใส่ลงไปในอ่างที่มีน้ำน้อย ๆ เมื่อเกลือละลายน้ำในอ่างนั้นจะเค็มมาก แต่ถ้าเราค่อย ๆ เพิ่มน้ำทีละน้อย ๆ โดยไม่เพิ่มเกลือความเค็มของน้ำนั้นก็จะค่อย ๆ ลดลง ๆ และถ้าหากเราเพิ่มน้ำลงไปเรื่อยๆ จนจำนวนน้ำมากเหลือเกิน ความเค็มในน้ำนั้นก็ดูคล้ายจะหมดไปทั้ง ๆ ที่เกลือก็ยังคงอยู่ในน้ำนั้น ทำนองเดียวกัน กรรมชั่วที่บุคคลทำแล้วย่อมละลายได้ด้วยกรรมดีให้มันอยู่ในสภาพที่มีแต่เหมือนไม่มี ซึ่งเรียกว่าอัพโพหาสิก ในเรื่องกรรมดีก็เช่นกัน อาจถูกกรรมชั่วละลายได้ หากกรรมชั่วมีปริมาณมากพอ

สำหรับเรื่องบุญบาปที่บุคคลทำแล้ว เมื่อยังไม่ได้ผลบุญบาปนั้นไปอยู่ที่ใด เรื่องนี้พอเปรียบเทียบได้กับต้นมะม่วงและ

ผลมะม่วง เมื่อต้นมะม่วงให้ผลมาในปีนี้และหมดไปแล้ว ปีหน้าเมื่อถึงฤดูมีผลมันก็คงมีอีก ในระหว่างนี้ผลซึ่งมันจะมีในปีหน้านั้นอยู่เสียที่ไหน " ? " เรื่องต้นมะม่วงกับผลมะม่วงฉันใด เรื่องผู้ทำกรรมกับกรรมก็ฉันนั้น กรรมจะให้ผลต่อเมื่อถึงคราวถึงสมัยและเมื่อมันสุกงอมเต็มที่เท่านั้น กรรมดีหรือกรรมชั่วมิได้ให้ผลครั้งเดียว แต่จะส่งผลอยู่เสมอ ๆ จนกว่าจะหมดฤทธิ์แรงของมันเหมือนต้นมะม่วงให้ผลทุกปี จนกว่าต้นมันจะแก่ล้มตายไปในที่สุด

กรรมจะหยุดให้ผลด้วยเหตุ ๓ ประการ คือ

๑. หมดแรง คือ ให้ผลจนสมควรแก่เหตุแล้วจึงหยุดให้ผลเหมือนนักโทษที่ต้องโทษ ๒ ปี เมื่อรับโทษครบ ๒ ปี ก็เป็นอันพ้นโทษ ได้รับเสรีภาพเหมือนพลเมืองดีทั้งหลาย หากบางคนทำความชั่วรุนแรงมากก็จะได้รับโทษสูงขึ้น หากในระหว่างรับโทษนั้น เขาตั้งใจทำดีทุกอย่าง ก็จะได้ลดหย่อนผ่อนโทษลง ถ้าเป็นโทษจำคุก ๒๐ ปี ก็อาจลดเหลือ ๑๕ ปี หรือ ๑๐ แล้วแต่กรณี เรื่องของกรรมก็ทำนองนั้น

๒. บุคคลผู้ทำกรรมมาได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ สิ้นอาสวะทั้งปวง ไม่เกิดในภพใหม่อีกมีชีวิตอยู่เป็นชาติสุดท้าย

กรรมย่อมหมดโอกาสให้ผลอีกต่อไป วิญญาณของผู้นั้นบริสุทธิ์หมดเชื้อเหมือนเมล็ดพืชซึ่งสิ้นยางเหนียว หรือเป็นเมล็ดลีบปลูกไม่ขึ้นอีกต่อไป กรรมจะให้ผลได้ก็เฉพาะเวลาที่ยังมีชีพอยู่ในชาติสุดท้ายนั้น พระอรหันต์ขีณาสพเป็นผู้ได้ทำความดีถึงที่สุด จึงเป็นจำพวกบุคคลที่ดีที่สุด เหมือนเมล็ดพืชที่ดีที่สุด ถ้าเปรียบเทียบกับผลมะม่วงหรือทุเรียนที่ดีที่สุด คือถึงขีดเจริญเต็มที่ ย่อมจะต้องมีเนื้อมาก แล้วเมล็ดจะเล็กหรือลีบซึ่งนำไปปลูกย่อมไม่ขึ้นอีก ไม่ว่าที่ดินนั้นจะสมบูรณ์ด้วยปุ๋ยเพียงใดก็ตาม คนก็ทำนองเดียวกัน เมื่อเจริญด้วยคุณธรรมอย่างเต็มที่ ถึงขีดสุดก็พรั่งพร้อมไปด้วยความดีมั่งคั่งร่ำรวยความดีปราศจากกิเลสหรือสิ่งชั่วต่าง ๆ

๓. กรรมจะหยุดให้ผลเมื่อมีกรรมอื่นมาแทรกซ้อนเข้ามาเป็นครั้งคราว คือกรรมดีจะหยุดให้ผลชั่วคราว เมื่อบุคคลทำความชั่วแรง ๆ เพื่อเปิดโอกาสให้กรรมชั่วได้ผลก่อน และกรรมชั่วจะหยุดให้ผลชั่วคราว เมื่อบุคคลทำกรรมดีแรง ๆ เพื่อเปิดโอกาสให้กรรมดีได้ผลก่อน ซึ่งหมายถึงกรรมเฉพาะที่เร่งด่วนและจำเป็นเท่านั้น โดยปกติเมื่อกรรมอย่างหนึ่งให้ผลอยู่ กรรมอื่น ๆ ก็จะรอคอยเปรียบเสมือนการประชุมของคณะรัฐมนตรีหรือคณะอื่น ๆ ย่อมมีระเบียบวาระการประชุมหากแต่มีเรื่องจำเป็นเร่ง

ด่วน ก็ต้องนำเรื่องแทรกระเบียบวาระหรือนำเรื่องเข้าที่ประชุมทันที เรื่องที่ประชุมไว้ก็ต้องค้างหันมาประชุมพิจารณาเรื่องด่วนก่อน เรื่องกรรมหยุดให้ผลชั่วคราวก็ทำนองเดียวกันนี้ ด้วยเหตุนี้จึงเป็นการยากที่จะเข้าใจหรือเห็นกรรมได้โดยตลอดในช่วงชีวิตเพียงช่วงเดียว ถ้าไม่ใช้สติปัญญาตรองเสมือนผู้ที่เริ่มเข้ารับราชการหรือเข้าทำงานเพียงวันเดียว ย่อมสุดวิสัยที่จะรอบรู้เรื่องราชการหรืองานต่าง ๆ ที่เขาทำกันมาแล้วอย่างไรหรือว่าในวันก่อน เดือนก่อน ปีก่อน เคยมีใครเข้าใครออกมาแล้วเท่าไรนอกจากจะศึกษาอ่านจากบันทึกหรือผู้ที่อยู่มาก่อน ฉะนั้นเรื่องกฎแห่งกรรมกับการเกิดใหม่จึงมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด เพื่อให้เข้าใจเรื่องกรรมโดยตลอดก็ต้องพูดเรื่องการเกิดใหม่ เมื่อมีการเกิดใหม่ก็ต้องสาวไปหาความดี กรรมชั่วในอดีต มีความสัมพันธ์กันอยู่อย่างนี้

หลักพุทธศาสนามีอยู่ว่า บุคคลผู้ยังมีเหตุปัจจัยให้เกิดก็เกิดอีก เมื่อไม่มีเหตุปัจจัยให้เกิดก็ไม่เกิดอีกอะไรเล่าคือเหตุปัจจัย ? กิเลส ตัณหา อันเป็นเชื้ออยู่ในจิตนั่นเองคือเหตุปัจจัย พระพุทธเจ้าเคยตรัสว่ากรรมเหมือนเนื้อนา วิญญาณเหมือนพืช กิเลส ตัณหาเหมือนยางในพืช เมื่อยางในพืชมีอยู่นำมาปลูกและนามีน้ำมีปุ๋ยหล่อเลี้ยงพืชก็เจริญเติบโตขึ้นอีก

ส่วนเรื่องที่บุคคลตายแล้วเกิดอีก ความรู้ความฉลาดหรือประสพการณ์ก่อน ๆ ที่เคยสั่งสมไว้หายไปหมด ทำไมเมื่อมาเกิดใหม่จึงต้องเรียนกันใหม่ ? เรื่องนี้พอเปรียบเทียบได้กับเมล็ดพืชเป็นต้นว่ามะม่วงที่เรานำมาปลูกนั้นเราจะเชื่อหรือไม่ว่ามาจากต้นใหญ่ ซึ่งทุกคนย่อมจะต้องเชื่อ แต่เมื่อปลูกทำไมจึงไม่เจริญเติบโตในวันเดียว ทำไมจึงต้องรดน้ำพรวนดิน ทนุถนอมกันใหม่ อย่างไรก็ตามคุณสมบัติแห่งพืชนั้นยังคงเหมือนพืชต้นก่อน ได้เคยสั่งสมเอารสเปรี้ยวหวานมันอย่างไร ก็คงมีคุณสมบัติอย่างนั้น ทำนองเดียวกับบารมีหรืออาสวะที่บุคคลสั่งสมไว้ในจิตใจของเขาคงเป็นคุณสมบัติของเขาเสมอไปและแสดงออกโดยรูปแห่งลักษณะนิสัย ความโน้มเอียงแววของจิต (อุปนิสัย) และพื้นเพความประณีต หรือความหยาบของจิต (อัธยาศัย) โดยนัยนี้กรรมจึงเป็นสิ่งไม่สูญหาย ทำลายได้ยาก บุคคลจึงควรสั่งสมกรรมดีให้เป็นอุปนิสัยไว้ เมื่อสบโอกาสมันจะแสดงตัวออกในลักษณะอันน่าชื่นชูใจ

การรับเชื่อกฎแห่งกรรมและการเกิดใหม่นั้น เป็นสิ่งมีประโยชน์อย่างยิ่งทั้งแก่บุคคลผู้เชื่อเอง และทั้งแก่ญาติมิตรพี่น้องของเขา แม้ว่าบุคคลเหล่านั้นจะยังไม่เชื่อก็ตาม ผู้เชื่อในเรื่องกรรมอย่างน้อยก็เป็นผู้กล้าหาญที่จะทำความดีเพื่อความดี มีความ

อดทน มีความเสียสละ ทนได้ต่อความผิดหวังและความทุกข์ทรมานแห่งชีวิตอันไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ เขาทนได้ด้วยดวงใจสงบ ไม่ตีโพยตีพายร่ำร้องลงโทษเทวดาฟ้าดิน หรือเคราะห์กรรมใดๆ เพราะเขาคิดได้ว่ามันเป็นผลแห่งการกระทำของเขาเอง ในส่วนที่เกี่ยวกับบุคคลอื่น เขาจะเป็นคนที่ซื่อสัตย์ปราศจากการหลอกลวง ทรยศคดโกง มีความแขยงบาป ละอายแก่ใจในการกระทำชั่วทุจริต ไม่ว่าในที่ลี้ลับหรือเปิดเผย ความอันเชื่อมั่นคงและมีเหตุผลว่ากรรมดีกรรมชั่วมีอยู่จริง ผลของมันไม่อาจถูกทำลายได้ จนกว่าจะให้ผลอย่างเต็มที่แล้วจึงสิ้นไปเองนั้น เป็นการเพียงพอที่จะเปลี่ยนทรรศนคติของบุคคลที่มีต่อชีวิต เช่นเขาเคยปล่อยใจให้อยู่ในอำนาจควบคุมของกิเลสหรือความรู้สึกชั่วมาก่อน เพราะคิดว่าเป็นความสุขสำราญที่มนุษย์พึงได้ใน ฐานะเป็นกำไรชีวิต เมื่อมารับเชื่อเรื่องกรรมและการเกิดใหม่แล้ว ทรรศนคติของเขาจะเปลี่ยนไป เขาจะเริ่มระมัดระวังความคิด คำพูด และการกระทำของเขาโดยควบคุมตัวเองมากยิ่งขึ้น เพื่อจะได้ไม่ทำความชั่วอันจะเผล็ดผลให้เขาต้องทนทุกข์ทรมานในชาติหน้า อันนี้เป็นสิ่งช่วยเหลือได้มากในเวลาเจ็บป่วยหรือผิดหวังหรือเจอมรสุมแห่งชีวิตเข้า ความจริงผู้สามารถดำรงตนอยู่ได้อย่างสงบในสถานการณ์ทุกอย่างนั้น ถือได้ว่ามีขุมทรัพย์ภายในอันสูงยิ่ง

บุคคลทั่วไปไม่อาจรู้ได้ว่ามันอาจมีคุณค่าเพียงใด นอกจากเขาจะได้เข้าถึงคุณธรรมเช่นนั้นบ้าง

บุคคลบางพวกถือตนว่าใช้ชีวิตอย่างฉลาด ทันต่อเหตุการณ์ของโลก มองชีวิตเพียงชาติเดียว แล้วยึดมั่นว่าไม่มีความจริงอะไรเลย ในเรื่องกรรมและการเกิดใหม่ ความจริงหากมีชีวิตเพียงชาติเดียวโลกนี้ก็เต็มไปด้วยความอยุติธรรมนานาประการ ตัวอย่าง คนดีจำนวนมากมีความเป็นอยู่อย่างแร้นแค้นแสนเข็ญ คนคดโกงไม่แยแสต่อกฎแห่งศีลธรรมใด ๆ กลับมีความเป็นอยู่อย่างสบาย คนมีความอดทนไม่เห็นแก่ตัวเสียสละเป็นจำนวนมากมีร่างกายอ่อนแอสุขภาพไม่ดีแต่ในขณะเดียวกันคนเห็นแก่ตัวเป็นจำนวนมากซึ่งคิดถึงแต่ประโยชน์ของตัวกลับเป็นคนแข็งแรงสุขภาพดี นอกจากนี้ เด็กบางคนเกิดมาในฐานะสมบูรณ์ด้วยทรัพย์สมบัติมากมายและมีพรสวรรค์นานาประการ แต่บางคนทั้ง ๆ ที่ตนไม่เคยทำอะไรผิดเลย ต้องได้รับทุกข์ทรมานเพราะความอดอยากแร้นแค้นเพราะอวัยวะไม่สมประกอบหรือปัญญาอ่อน ฯลฯ เมื่อเป็นดังนี้โลกจึงดูสับสนวุ่นวายหาความยุติธรรมไม่ได้เสียเลย แต่ความสับสนวุ่นวายดังกล่าวจะหมดไป เมื่อบุคคลศึกษาจนเข้าใจเรื่องกฎแห่งกรรมพร้อมทั้งอิทธิพลของมันในการมีอำนาจให้ผลซึ่งประมวลลงในเรื่องการเกิดใหม่นี้

ระบุไว้อย่างชัดแจ้งว่า กรรมย่อมจำแนกบุคคลให้แตกต่างกัน เมื่อเป็นดังนี้ผู้มีใจเป็นธรรมไม่เข้าข้างตนเองเกินไป ก็พอจะมองเห็นว่าบุคคลนั่นเอง เป็นผู้สร้างชตาชีวิตของตน เป็นผู้สร้างกรรมขึ้นก่อน แล้วกรรมนั้นก็ยอกย้อนมาให้ผลแก่ผู้กระทำ เขาไม่อาจหลีกให้พ้นผลกรรมที่เขาสร้างขึ้นได้ ไม่ว่าจะหลบหลีกไปอยู่ ณ ท้องถิ่นแดนดินใด แต่กรรมอาจให้ผลเร็วหรือช้าแล้วแต่จังหวะและสภาวะอันเหมาะสม

ที่กล่าวมาแล้วล้วนแต่เป็นกรรมที่บุคคลกระทำโดยเจตนาทั้งสิ้น แต่กรรมบางอย่างอันบุคคลกระทำโดยมิได้เจตนา ก็จะอำนวยผลได้ด้วยเหมือนกัน กรรมชนิดนี้เรียกว่ากตัตตาวาปน-กรรม คือกรรมเพียงสักแต่ว่าทำ เมื่อให้ผลก็ให้ผลเพลาที่สุดโอกาสที่จะให้ผลก็น้อย เมื่อใดกรรมอันบุคคลทำโดยเจตนาให้ผลหมดแล้ว เมื่อนั้นกรรมชนิดนี้จึงทำหน้าที่มันต่อ พระผู้มีพระภาคเจ้ากล่าวว่า เจตนาเป็นตัวกรรมแต่การกระทำหรือคำพูดอันไม่มีเจตนาต้องมีวิบากด้วย แม้จะเป็นวิบากหรือผลอันเพลาที่สุดก็ตาม ในเรื่องนี้พอจะพิจารณาเปรียบเทียบกับตัวอย่างที่ไม่ดีดังนี้ เช่นเราโยนก้อนอิฐหรือก้อนหินจากที่สูงโดยไม่ได้มีเจตนาจะให้ถูกใครเลย บังเอิญก้อนหินไปถูกชายผู้หนึ่งเข้า เขาย่อมจะต้องเจ็บย่อมจะต้องโกรธ ถ้าเราขอโทษเขา ๆ อาจอภัยหรือไม่อภัยให้ก็ได้

เท่า ๆ กัน ส่วนตัวอย่างที่ดีเช่น เราทำความดีอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยมิได้มีเจตนาจะให้ใครได้รับผลแห่งความดีนั้น แต่บังเอิญใคร ได้รับผลจากความดีนั้น เขาย่อมจะต้องระลึกถึงคุณความดีของ เราบ้างไม่มากก็น้อย

สรุปความดีหรือความชั่วก็ตาม ที่บุคคลทำโดยไม่เจตนา ก็สามารถเผล็ดผลเป็นความทุกข์และความสุขแก่ผู้อื่นได้ กรรม ชนิดนี้แหละที่เรียกว่า กตัตตาวาปนกรรม จะให้ผลต่อเมื่อกรรม ที่บุคคลทำโดยเจตนาได้อำนวยผลหมดแล้วในช่วงหนึ่ง ๆ ตัวอย่าง การอำนวยผลของกรรมประเภทนี้ เช่นพวกนักล่าสัตว์ ที่ต้องการ ยิงสัตว์ แต่ไพล่ไปยิงถูกเพื่อนเข้าหรือพวกชาวไร่ชาวสวนที่เฝ้า ยิงสัตว์ที่มาทำลายพืชที่ปลูกไว้พอเห็นยอดไม้ไหวก็เข้าใจว่าเป็น สัตว์ เมื่อยิงเข้าไปแล้วกลับกลายเป็นเพื่อนกันที่มานั่งถ่ายทุกข์ ตอนเช้าตรู่เป็นต้น

เมื่อพิจารณาตามนี้แล้ว จะเห็นว่าทางที่ดีที่สุดคือความ ไม่ประมาท ไม่ควรวางใจว่ากรรมเพียงเล็กน้อยจะไม่ได้ผล พระ ผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่าน้ำทีละหยด ๆ ยังสามารถทำภาชนะให้เต็ม ได้ฉันใด คนพาลค่อยสั่งสมบาปทีละน้อย ๆ ก็จะเต็มไปด้วยบาป ฉันนั้น ทำนองเดียวกันไม่ควรดูดายว่า บุญกุศลเล็กน้อยจะไม่ได้ ผล ผู้มีปัญญาสั่งสมบุญทีละน้อย ๆ ก็จะเต็มไปด้วยบุญเช่นกัน

ในด้านการครองชีวิตประจำวันเกี่ยวกับเรื่องการจ่ายทรัพย์และการออมทรัพย์นั้น พระพุทธองค์ทรงสอนให้ดูตัวอย่าง ยาหยอดตาและจอมปลวก การจ่ายทรัพย์โดยไม่คำนึงถึงทางได้ปล่อยให้รั่วไหลทีละน้อย โดยคิดประมาทว่าไม่เป็นไร ๆ จำนวนเล็กน้อยเท่านั้น ในที่สุดก็จะหมดเหมือนยาหยอดตาใช้ทีละน้อย ๆ ในที่สุดก็หมดเช่นกัน ทางตรงข้ามตัวปลวกค่อย ๆ ผสมดินทีละน้อยๆ ในที่สุดก็เป็นจอมปลวกมหึมาได้ บุคคลผู้ไม่ประมาทค่อยออมทรัพย์ทีละเล็กละน้อยก็อาจเป็นคนมั่งมีได้ เรื่องทำนองนี้มีตัวเก็บอย่างอยู่มากมาย ถ้าพิจารณาด้วยปัญญาอันแยบยลจะเห็นว่าของใหญ่มักมาจากของน้อยเสมอและของน้อยอาจมาจากของใหญ่ได้เช่นกัน ทางดำเนินชีวิตที่ถูกต้องที่สุด ปลอดภัยดีสุด คือทางแห่งความไม่ประมาทเว้นวิสมจริยาคือทางชั่วทุจริต ประพฤติแต่สมจริยาคือทางดีสุจริตไว้ ตามคติแห่งพุทธศาสนาถือว่า บุคคลทำชั่วเอง ย่อมเศร้าหมองเอง เมื่อไม่ทำชั่วย่อมบริสุทธิ์เอง ความบริสุทธิ์หรือไม่บริสุทธิ์เป็นของเฉพาะตน ผู้อื่นจะทำให้ผู้อื่นบริสุทธิ์ไม่ได้เรื่องนี้อาจมีผู้สงสัยอยู่ เพราะบางคนมิได้ทำชั่วเองแต่พลอยเศร้าหมองก็มี บุคคลบางคนไม่ได้ทำความดีด้วยตนเองแต่พลอยเชื่อว่าเป็นคนดีมีเกียรติไปด้วย สิ่งเหล่านี้ขึ้นอยู่กับหมู่

คณะที่ตนอาศัย ถ้าหมู่คณะทำดี คนในหมู่คณะก็พลอยได้ดีตาม ถ้าคนในหมู่คณะทำเสียหาย หมู่คณะก็พลอยได้รับผลเสียหายด้วย ข้อความทำนองนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ตรัสไว้และทรงย้ำไว้มากมายหลายอย่าง เช่นว่า บุคคลแม้มิได้เป็นคนชั่วเอง แต่เมื่อสมาคมด้วยคนชั่ว คนทั้งหลายก็จะตำหนิได้และโอกาสที่จะเป็นคนชั่วก็มีมากขึ้น ส่วนคนที่คบบัณฑิตแม้มิได้เป็นบัณฑิตคนทั้งหลายก็จะยกย่องให้เกียรติและโอกาสที่จะเป็นบัณฑิตก็ย่อมมีมาก พระพุทธองค์ทรงเปรียบว่าการคบคนชั่ว เหมือนกับจับงูเปื้อนคูถ มันอาจจะกัดถึงตายหรือปางตายได้แม้ยังไม่ถูกกัดมือก็เปื้อนคูถ ส่วนการคบคนดีเปรียบเหมือนการคลุกคลีด้วยของหอม ทำให้กลิ่นกายของผู้นั้นพลอยหอมไปด้วย จะเห็นว่าการพลอยได้ดี ได้ชั่วนั้นมีอยู่มากแบบปลาข้องเดียวกัน

อนึ่ง การที่เห็นว่าความชั่วเป็นสิ่งป้ายสีกันได้ ความดีเป็นสิ่งยกให้กันได้ เมื่อเป็นดังนี้ คนบริสุทธิ์อาจถูกป้ายสีให้ไม่บริสุทธิ์ คนไม่บริสุทธิ์เมื่อได้รับการยกย่องอาจกลายเป็นผู้บริสุทธิ์ที่คนทั้งหลายพากันสรรเสริญ ทั้งนี้เพราะมองความบริสุทธิ์และไม่บริสุทธิ์แต่เพียงภายนอกหรือชั้นนอก แต่ตามพระวจนะข้างต้นนั้น หมายความถึงความบริสุทธิ์หรือไม่บริสุทธิ์ชั้นใน มุ่งถึงความบริสุทธิ์หรือเครื่องเศร้าหมองแห่งจิตใจ ซึ่งเกิดขึ้นเพราะ

การทำดีหรือทำชั่วของบุคคลนั้นเอง ทั้งนี้เพราะสิ่งที่ปรากฏให้เห็น (ชั้นนอก) กับความจริง (ชั้นใน) มิได้ตรงกันเสมอไปเช่นตัวอย่าง

สมมุติว่า บุคคลผู้หนึ่งมิได้ปล้นทรัพย์ แต่บังเอิญถูกกล่าวหาปล้นทรัพย์ เมื่อถูกนำตัวขึ้นศาลเนื่องจากฝ่ายพยานโจทก์มีเหตุมีผลหนักแน่นมาก ผู้พิพากษาจึงตัดสินใจจำคุกผู้นั้น เขาต้องเข้าคุกเสียชื่อเสียงของตนแลสกุลวงศ์ คนทั้งหลายก็จะดูหมิ่นว่าเป็นพวกปล้น นี่คือสิ่งที่ปรากฏให้เห็นแต่ความจริงเขามิได้ปล้นทรัพย์ เขาเป็นผู้บริสุทธิ์อย่างนั้นมิใช่หรือ ในทางตรงกันข้ามถ้าเขาปล้นทรัพย์จริง ฆ่าคนตายจริง แต่ไม่มีใครรู้ ไม่มีใครเห็น หรือมีผู้รู้เห็นแล้วถูกฟ้องศาล แต่เนื่องจากพยานหลักฐานฝ่ายจำเลยดีมาก ผู้พิพากษาจึงตัดสินใจปล่อยตัวไป ตามทัศนะทางกฎหมายและสายตาประชาชน ย่อมเห็นเขาเป็นผู้บริสุทธิ์แต่ความจริงเขามิได้บริสุทธิ์อย่างนั้นมิใช่หรือ ?

เฉกเช่นบุคคลจะแต่งกายงดงามสักเพียงใดก็ตาม หากมีโรคกำลังเสียดแทงเขาอยู่ เช่นกำลังปวดท้องอย่างหนัก แต่เขาอาจยืนเดินดูปกติเพราะความอดทน แม้คนอื่นจะมองด้วยความนิยมชื่นชมในเครื่องแต่งกายอันงามของเขา เขาก็ไม่มีความสุขเท่าที่ควรเลย เพราะโรคปวดท้องกำลังเสียดแทงย่ำแย่อยู่คนอื่นไม่รู้

แต่เขารู้ ความรู้สึกของเขานั่นเองคอยลงโทษหรือให้รางวัลเขา เพราะฉะนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า บุคคลผู้ทำชั่วหาความสุขได้ยาก และว่าความลับสำหรับผู้ประกอบกรรมชั่วนั้นไม่มี เพราะไม่ว่าที่ใด ไม่ว่าทุ่งนา ภูเขา เวหา หรือป่าใหญ่ แม้มองไปรอบทิศไม่เห็นใคร แต่ก็เห็นตนเองทุกครั้ง ดังนั้นจะเห็นว่าคนเราจะหนีอะไรก็พอหนีได้ แต่หนีตัวเองไม่ได้ และพระพุทธภาษิตตอนสุดท้ายที่ว่า ผู้อื่นจะทำผู้อื่นให้บริสุทธิ์ไม่ได้นั้นก็หมายถึงความบริสุทธิ์ภายในนั่นเอง พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงย้ำอยู่เสมอว่า พระองค์เป็นเพียงผู้ชี้ทางเท่านั้น ความเพียรพยายามเพื่อละบาป การทำความดี ตัวเราต้องทำเอาเอง พระองค์ช่วยทำให้ไม่ได้ โดยเฉพาะการปลดเปลื้องตนจากกิเลส ทุกคนจะต้องพยายามด้วยตนเองอย่างมาก คนอื่นจะพยายามแทนให้ไม่ได้ คนอื่นจะช่วยได้ก็เพียงแนะนำสั่งสอนเท่านั้น

บางท่านอาจสงสัยว่า กรรมดีหรือกรรมชั่ว ใครทำผู้นั้นได้รับ หรือว่าเมื่อบุคคลหนึ่งทำอีกคนหนึ่งพลอยได้รับไปด้วย ? ปัญหานี้ถ้าไม่แยกประเภทของกรรมจะทำให้ดูสับสนมาก ฉะนั้นเพื่อความแจ่มกระจ่าง จึงขอแยกประเภทของกรรมอีกโสดหนึ่งเสียก่อน คือ

— กรรมส่วนบุคคล — กรรมของครอบครัว

— กรรมของหมู่คณะ — กรรมของชาติ — ประเทศ

— กรรมของโลก

กรรมส่วนบุคคลนั้น ใครทำคนนั้นได้รับเพียงคนเดียวโดยตรง แต่เมื่อกล่าวโดยอ้อม กรรมที่ผู้หนึ่งได้กระทำย่อมมีผลกระทบกระเทือนถึงครอบครัว หมู่คณะ ประเทศชาติ และโลกด้วยเหมือนกัน เช่น ตัวอย่าง

คน ๆ หนึ่งไปฆ่าคน คน ๆ นั้นย่อมได้รับผลโดยตรง คือถ้าถูกจับได้จะต้องติดคุกในชาตินี้ ชาติหน้าของเขาก็น่าวิตกเรื่องอบายภูมิ มีนรกเป็นต้น ผลยภายในคือจิตใจของเขาย่อมเศร้าหมองคอยระลึกอยู่เสมอว่า เขาเป็นฆาตกร หวาดหวั่นว่าจะถูกฆ่าตอบบ้าง เมื่อเขาติดคุกบุตรและภรรยาก็พลอยได้รับความลำบาก รายได้ขาดไป เพราะเขาเป็นคนหาเลี้ยงครอบครัว หากเขามิได้หาเลี้ยงครอบครัว บุตรธิดาหรือภรรยาก็ต้องพลอยเป็นห่วงกังวลต้องคอยเยี่ยมเยียนส่งเสีย เสียเวลาประกอบอาชีพ จิตใจเศร้าหมอง บุตรภรรยาได้รับการดูหมิ่นจากเพื่อนบ้านว่าเป็นบุตรรรรรยาของผู้ร้ายฆ่าคน นี่คือผลที่ครอบครัวจะพึงได้รับ

นอกจากนี้ บุคคลที่ถูกเขาฆ่าตาย ก็มีบุตรภรรยาเช่นเขาจะต้องได้รับความเดือดร้อนมาก เพราะขาดหัวหน้าครอบครัว

อันเป็นที่มาแห่งรายได้ ก่อความเจ็บช้ำชิงชังให้เกิดขึ้น บางทีถึงกับอาฆาตจองเวรต้องการฆ่าผู้นั้นหรือบุตรภรรยาของผู้นั้นเป็นการตอบแทน นี่คือผลกระทบกระเทือนที่บุคคลอื่นพลอยได้รับ ส่วนรัฐหรือประเทศชาติก็จะปรากฏว่ามีนักโทษเพิ่มขึ้นคนหนึ่ง เป็นการเพิ่มปริมาณคนซึ่งตกเป็นภาระของรัฐขึ้นอีกคนหนึ่ง ประเทศยังมีส่วนกระทบกระเทือนเพราะการกระทำของบุคคลซึ่งโดยธรรมดาดูไม่น่าจะมีความหมายอะไรถึงขนาดนี้ แต่เรื่องก็เป็นอย่างนี้จริงๆ ทางตรงกันข้าม คนทำดีเขาย่อมได้รับผลดีโดยตรง พี่น้องวงศ์ตระกูลพลอยได้รับเกียรติ ได้รับการยกย่องนับถือจากปวงชน มีความเป็นอยู่อย่างสุขสบายดังนี้เป็นต้น ฯลฯ

อนึ่ง คนมากรวมกันอยู่เป็นประเทศเป็นชาติ เมื่อต่างคนก็ต่างทำชั่วกันบ้างไม่มากก็น้อย บางคนทำมาก บางคนทำน้อย นานๆ เข้ากรรมชั่วรวมกลุ่มกันกลายเป็นพลัง แต่เนื่องจากบุคคลเหล่านั้นทำชั่วเหมือนๆ กัน ไม่มีใครว่าหรือลงโทษใครได้ ธรรมชาติหรือพลังชั่วที่รวมตัวก็ลงโทษเสียครั้งหนึ่ง เช่น เกิดแผ่นดินไหว น้ำท่วม หรือภัยธรรมชาติต่างๆ ตลอดจนรบราฆ่าฟันหรือสงครามเป็นต้นฯลฯ ได้รับความเสียหายเดือดร้อนทั้งชาติทั่วประเทศ นี่เป็นกรรมของชาติ แม้คนดีคนบริสุทธิ์ก็พลอยเดือดร้อนด้วย เพราะเป็นบุคคลในชาติ หลายชาติเดือดร้อน โลก

ก็เดือดร้อน เหมือนไฟไหม้บ้านใกล้เคียงเราก็อดวิตกไม่ได้ว่ามันจะลุกลามมาไหม้บ้านเรา เมื่อโลกระส่ำระสาย คนในโลกก็วุ่นวาย หาความสบายได้ยาก — นี่แหละกรรมของโลกอย่างเช่นในปัจจุบันนี้ เสมือนบุคคลโยนหินก้อนใหญ่ลงไปในสระ น้ำจะกระเพื่อมแรงตรงจุดที่ก้อนหินลงไปก่อน แล้วค่อย ๆ ขยายแรงกระเพื่อมเป็นวงกว้างออกไปจนทั่วสระ ทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่ภายในสระย่อมได้รับแรงกระเพื่อมด้วยกันทั้งสิ้น ชั่วแต่มากหรือน้อยกว่ากันเท่านั้น

ด้วยเหตุผลที่ว่า ความดี ความชั่ว ความทุกข์ ความสุขของมวลมนุษย์ สามารถมีผลกระทบกระเทือนต่อครอบครัว หมู่คณะ ตลอดจนประเทศชาติ หรือโลกได้เช่นนี้ ควรหรือที่มนุษย์เราจะคิดแต่เพียงแคบ ๆ สั้น ๆ ตั้งอยู่ในความประมาท จนละเลยไม่ศึกษาเรื่องของชีวิต.

เรียบเรียงโดย

พ.ต.อ. กฤษณ์ วีระรัตน์

พิมพ์ที่ บริษัท ประชาชน จำกัด (แผนกพิมพ์) ๓๕ ซอยพิพัฒน์ ถนนสีลม พระนคร โทร. ๓๒๐๖๒
นายทรงเกียรติ เมณฑกา ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา ๒๕๑๒